

Univerzita Karlova

Filosofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Martin Lukeš

Plukovní kroniky v kontextu české prvorepublikové legionářské literatury

Regimental Chronicles in the Context of the Legionnaire Literature in the First Czechoslovak
Republic

Praha 2017

Vedoucí práce: PhDr. Richard Šípek, PhD.

Školitel: Mgr. Alena Petruželková

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....
Martin Lukeš

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu práce, PhDr. Richardu Šípkovi, PhD. a školitelce, Mgr. Aleně Petruželkové, za neocenitelné rady, cenné připomínky, čas a trpělivost, věnované jak při výběru tématu, tak při jeho zpracování. Dále bych chtěl poděkovat Zdeňkovi Špitálníkovi z Vojenského historického ústavu Praha za neocenitelné poznámky k tématu československých legií a legionářským kronikám, stejně tak i Jiřímu Charfreitagovi z Československé obce legionářské.

Abstrakt

Diplomová práce mapuje pozici legionářských plukovních kronik v kontextu legionářské literatury jako celku. Snaží se definovat legionářskou literaturu jako specifickou literární oblast, identifikovat unikátní pozici plukovních kronik a poukázat na jejich komemorační, propagační a kulturní význam. V souvislosti s legionářskými plukovními kronikami je také popsáno výchozí prostředí rakousko-uherských plukovních historií.

Klíčová slova (česky)

plukovní kroniky, plukovní dějiny, komemorační literatura, První československá republika, československé legie, militaria

Počet znaků: 134.906

Počet slov: 18.903

Počet normostran: 74

Abstract

This thesis maps out the position of the legionnaire regimental chronicles within the context of the legionnaire literature as a whole. It attempts to define legionnaire literature as a distinct literary area, to identify the unique position of regimental chronicles and to advert its commemorative, propagational and cultural significance. In connection with legionnaire regimental chronicles, it also describes the original background of Austro-Hungarian regimental histories.

Keywords:

regimental chronicles, regimental histories, commemorative literature, first Czechoslovak republic, Czechoslovak legions, militaria

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Literatura k tématu, kritické zhodnocení zdrojů.....	10
3. Legionářská literatura.....	11
4. Vznik a vývoj Památníku osvobození a jeho význam pro legionářskou literaturu.....	20
5. Nakladatelské pozadí legionářské literatury s důrazem na plukovní kroniky.....	30
5.1 Bibliofilie.....	32
6. Plukovní dějiny.....	34
6.1 Vznik a geneze žánru plukovních kronik v éře rakousko-uherské monarchie.....	34
7. Československé legionářské plukovní kroniky.....	40
7.1 Nakladatelská stránka čsl. plukovních kronik.....	42
7.2 Ilustrační a obrazová složka.....	43
7.3 Typografická úprava.....	44
7.4 Vazebná úprava a obálky.....	45
8. Komparace vybraných legionářských kronik.....	47
8.1 Tatranci.....	48
8.2 Hanáci v revoluci.....	49
8.3 5. střelecký pluk T. G. Masaryka.....	50
9. Československé plukovní kroniky ve vztahu k legionářské literatuře a legionářskému kultu.....	52
10. Závěr.....	54
11. Seznam citovaných zdrojů:.....	56
Monografie:.....	56
Články z periodik:.....	57
Příspěvky ve sborníku:.....	57
Akademické diplomové práce:.....	58
Akademické disertační práce:.....	58
Československé plukovní kroniky.....	58
Staré tisky a rukopisy:.....	61
Online dostupné zdroje:.....	61
Seznam zkratk:.....	63

1. Úvod

Legionářská literatura patří mezi významné kapitoly československých meziválečných literárních dějin. Budeme-li uvažovat o legionářské literatuře jako o celku v celé jeho šíři, pojem označuje spíše než literární žánr penzum literatury, jehož společným jmenovatelem je téma československých legií v období první světové války (bezprostředně poválečná léta a příhraniční boje pak tvoří marginální podskupinu). Stylově pak celek zasahuje od literatury faktu po literaturu beletristickou, prostou faktografických ambicí. Jádrem významu legionářské literatury však spočívalo a spočívá především v její poloze v kontextu prvorepublikové kulturní krajiny a tehdejšího pojetí státní identity. Spíše než literatura faktu, která se objektivním způsobem vypořádává s krajně nesnadnou analýzou nedávných převratných událostí na poli mezinárodní politiky, zastává legionářská literatura roli v první řadě kulturně historickou. I přes veškerou její rozmanitost a často i nevyváženost je celkem, který byl jedním z nositelů historického narativu první republiky, už na základě ústředního tématu boje za národní samostatnost. V této souvislosti se také dotýká témat kontinuity české historie, přičemž akcentuje vlasteneckou dikci, současně reflektuje a tvoří kulturní paměť s důrazem na ty momenty českých dějin, které tento narativ podporují – úspěchy na straně jedné (pochopitelně často vojenské), příkoří a útlak na straně druhé (zde se promítá dodnes problematická linka koexistence Čechů a německy hovořící skupiny obyvatel na území jednoho státu). Sdílené dějinné motivy, jako odkazy na husitství či v Medkových dílech antickou Spartu, tedy prvky heroického eposu, společně přispívají k celku, který je do určité míry reliktem devatenáctého století, a který můžeme s jistým nadhledem nazvat národním mýtem (bez všech negativních, až tragických konotací, které toto slovní spojení může nést). Dobová literatura též používá výstižný termín *osvobozenecká legenda*¹.

Svébytnou podskupinou, kterou do legionářské literatury řadí téma a komemorační funkce, jsou legionářské plukovní kroniky. Žánr, který zažil svou zlatou éru v druhé polovině devatenáctého století, kupodivu stojí spíše stranou odborného zájmu jak historického (z hlediska jeho geneze, tak kritického rozboru), tak z pohledu uměnovědného. Plukovní kronika v sobě snoubí dva přístupy k historické látce, které jsou příznačně spjaty i s legionářskou literaturou – komemorační, tedy v paměti udržující, na straně jedné, a propagační na straně druhé. Ve své nejhojněji zastoupené podobě se jedná o monografii vybraného pluku, mapující

1 VÁCHA 2009, s. 66

jeho historii od založení po dobu vydání knihy, s přehledem všech významných tažení, posádek, hrdinských činů jeho příslušníků, a jmennými seznamy důstojníků, vyznamenaných členů, majitelů a velitelů pluku a v některých případech selektivně sestaveným seznamem ztrát. Z řečeného jasně vyplývá prostor pro obě role: v roli komemorační jako (při patřičné hloubce zpracování) cenný pramen pro studium (nejen) vojenské historie, v roli propagační pak otevírá prostor pro autorizovaný výklad a kodifikaci dějin vyzvednutím úspěchů či marginalizací porážek. Na českém území byla tradice plukovních kronik od jejího počátku v rakouské dikci, jak po obsahové, tak po formální stránce. Tato skutečnost byla dána v první řadě habsburskou vládou, a tedy i centralizací vojenské správy ve Vídni, kde měla svůj původ i sazebná úprava. V průběhu především 19. století, kdy žánr zažil renesanci, se podoba plukovních kronik v rakousko-uherském prostoru ustálila, a vytvořila tak základ, v němž měly československé plukovní kroniky, přinejmenším v dimenzích úzu tohoto druhu literatury přirozené východisko.

Právě návaznost tradice rakousko-uherské a československé je jedním z předních témat, kterým se tato diplomová práce zabývá. Komemorační literatura nabyla v nově vzniknuvším státě zvláštního významu, a ač byl paradoxně jedním z dominantních motivů oproštění se od rakouského vlivu, činila tak v této oblasti způsobem, který z rakouské tradice namnoze vycházel. Autor se ve své diplomové práci snaží tyto rozdíly a podobnosti pomocí srovnání československých kronik a jejich rakouských předchůdců popsat. Popsána bude geneze žánru plukovních kronik na českém území, budou definována typika rakouských a československých protějšků. Srovnána bude sazebná, vazebná a ilustrační podoba obou skupin, zkoumána bude jejich role v kontextu komemorace a dobové kulturní paměti a problematika výchozích zdrojů a pramenů. Zvláštní pozornost pak bude věnována postavení legionářských plukovních kronik v různorodé krajinně meziválečné legionářské literatury jako celku, kdy bude opět porovnána role obou literárních žánrů a jejich knižně kulturní specifika. Legionářské kroniky zde totiž tvoří poměrně unikátní skupinu titulů, stojících na pomezí faktografie a spontánně vzniknuvšího, převážně však beletristického žánru, skupinu zasahující do obou částí tohoto spektra, plnící jak kodifikační (a současně i glorifikační), tak komemorační funkci.

Záměrem práce je definice charakteristických prvků československých legionářských plukovních kronik v ohledu na stránku ilustrační a obrazovou, vazebnou a sazebnou, jejich

předchůdců rakousko-uherské provenience a jejich podílu na vytváření historické paměti. Dále je záměrem definovat specifickou roli legionářských plukovních kronik, vydaných mezi lety 1918-1938, v rámci celku legionářské literatury.

Základem pro řečené bude analýza vybraných legionářských plukovních kronik. Do výběrové skupiny tak primárně nebudou zařazeny dějiny menších útvarů, jejichž souhrnné dějiny vyšly obdobným monografickým způsobem, nicméně budou v rámci potřeby zmíněny. Zohledněny budou rozdíly mezi jednotlivými vydáními, budou-li dostupná. Výběr rakouských plukovních historií bude zahrnovat knihy starší roku 1918. Pro potřeby zmapování nejstarších období plukovních dějin per se bude použito německé národní retrospektivní bibliografie pro příslušná staletí, tj. databázi VD16, VD17 a VD18, spolu s fondem Knihovny Vojenského historického ústavu, součástí jejíhož fondu je největší ucelená sbírka plukovních historií rakouských i československých v ČR.

V případě rakouských plukovních kronik budou vybrány jen určité tituly, představující mezníky ve vývoji jejich žánru, či představující zástupný vzorek v daném období. Vzhledem k mezerám ve zpracování tohoto druhu literatury zatím nebyl vydán autorizovaný soupis plukovních historií, nicméně na základě provedených rešerší se jedná přinejmenším o 180 titulů s tím, že tento počet jistě není konečný. Důkladná analýza takto velkého penza titulů pak nejen přesahuje obvyklý rámec diplomové práce, ale je v kontextu tématu československých plukovních kronik nadbytečná. Je však jedním ze směrů, v němž by bylo možné práci rozšířit.

2. Literatura k tématu, kritické zhodnocení zdrojů

Není nikterak překvapivou skutečností, že téma československých legií patří mezi hojně zpracované a stále zpracovávané. Za více než století století, které uplynulo od vzniku prvních československých dobrovolnických jednotek v Rusku, byly legie, legionáři a jejich odkaz nahlíženy řadou úhlů pohledu, jejichž různost a častá protichůdnost mimoděk věrně ilustruje i dynamiku událostí, jichž bylo nejen Československo svědkem. Od prvotního období glorifikace a skoro až nekritického nadšení druhé dekády dvacátého století, přes hospodářskou krizi třicátých let, krizi mnichovskou, neblahé období protektorátu, krátké poválečné intermezzo, čtyři desetiletí komunismu až po současnost se mění optika, jíž byly legie vnímány a skrze níž se staly předmětem nejen historického, literárního a uměnovědného zkoumání, ale nezanedbatelnou i měrou politikem. Právě spjatost prostředí vojenského s literaturou a výtvarným uměním v ústřední roli narativu nově vzniknuvšího státu z nich nejen činí navýsost pozoruhodný fenomén, ale dokládá jejich politickou a společenskou roli především v první československé republice.

Jak již bylo nastíněno, o působení československých legií jak vojenském, tak kulturněpolitickém bylo napsáno mnoho. Z valné většiny se jedná o tituly, pojednávající o tématu z pohledu historického či vojenskohistorického: operační historie, souhrnné dějiny, či personálie jak formou edice pramenů archivních², tak osobních, tedy především edice osobních deníků, které v poslední době, v souvislosti se stoletým výročím začátku první světové války, zažívají renesanci. Stejně tak tématu legií obecně je věnována nemalá část odborné literatury, věnující se dějinám první světové války a meziválečného období, nebo v příslušné literatuře najdeme přinejmenším krátkou pasáž. Podrobné zpracování pramenů k československým legiím přinesl např. Ivan Šedivý ve svém článku *Legionáři a československá armáda*, dále tuto problematiku pojednává ve spolupráci s Marií Koldinskou *Válka a armáda v českých dějinách*. Typickým příkladem současného zpracování tématu je pak monografie Victora Miroslava Fice *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. Legionářské literatuře se podrobně věnuje především Dalibor Vácha, kupříkladu v jeho příspěvku do Literárního archivu z roku 2008 s podtitulem *Legie a Múzy s názvem (...)*, v příspěvku *Výstavba moderního československého mýtu: legionáři a legionářská literatura jako jeden z jeho základních kamenů* ve sborníku *Čas optimismu a*

2 Řada tématických dokumentů *Legionáři okresu (...)*, vydávaná oblastními archivy v letech 2000-2002.

ctižádostivých nadějí a především ve své disertační práci *Život v legiích: Českoslovenští dobrovolci na Rusi 1914-1918*. Problematikou meziválečného Československa, včetně aspektů historické a kulturní paměti, se v řadě studií, esejů a článků zabývá prof. Jan Galandauer. Opomenout nelze ani zpracování dějin Památníku osvobození, jeho předchůdců a následnických institucí, kterým se dlouhodobě zabývá historik VHÚ Karel Straka. Ze zahraničních autorů vzpomeňme důkladnou práci Geburga Thuning-Nittnera *Die tschechoslowakische Legion in Russland*, která, ač je německé provenience a od jejíhož vydání uplynulo přes 45 let, patří mezi komplexní a vyčerpávající zpracování tématu legií z různých pohledů, včetně jeho reflexe. Problematika plukovních kronik, jak rakouských, tak československých, zůstává v odborné literatuře souvisle takřka nezpracovaná.

3. Legionářská literatura

První světová válka byla ve svém rozsahu bez přílišného nadsazení hlubokým kulturním šokem pro všechny zúčastněné. Rozsah zapojení celých národů do válečného úsilí, jak na frontě, tak v zázemí, pád monarchií a s ním i pro mnohé pád jistot, které představovaly. Se zánikem státních útvarů šel ruku v ruce i vznik řady států nových, což se v první řadě týkalo nástupnických států habsburské monarchie. Reflexe jak válečné zkušenosti, tak vjemů z nově nabyté státní, potažmo národní samostatnosti, se mimo jiné promítla samozřejmě i do kulturní sféry, Československo nevyjímaje. Výsledek války a podoba nového společenského i politického uspořádání se odrazila odpovídajícím způsobem v kolektivní paměti, a současně tvořila nové nároky na vyrovnání se s nastalou situací. V případě Německa a Rakouska, ve válce poražených států, potýkajících se nejen s územními ztrátami, politickou a ekonomickou krizí, ale i krizí identity a šokem z konfliktu, se stala dvacátá léta obdobím bezprostřední reflexe a snahy o nalezení rovnováhy. Nejen německou, ale i anglickojazyčnou a francouzskou literaturu tak obohatila díla tzv. ztracené generace jako dominantní součást literární reflexe války. Společným jmenovatelem, nezávislým na národnosti a afiliaci autora, byla snaha vyrovnat se s nanejvýš traumatizujícím frontovým zážitkem, s vyzněním a podtónem spjatým s autorovou národností. Zatímco v obecně známých dílech německé provenience, např. E. M. Remarquea či Ludwiga Rennna se zrcadlí pocit nesmyslnosti prodělané zkušenosti a otřesení základních hodnot morálních a etických, dohodová, především francouzská literatura pak akcentuje spravedlivost jejich boje, korunovaného vítězstvím³.

Československo tato vlna literatury „ztracené generace“ v její archetypální podobě zasáhla ve srovnání se západní Evropou spíše okrajově. Válečná zkušenost zde nabyla státotvorného rozměru právě prostřednictvím československých dobrovolnických sborů v Rusku, Francii a Itálii; proběhnuvší konflikt byl v zakomponován do narativu úspěšného boje za osvobození se z německého vlivu. Osobní zkušenost, prostá glorifikačních tendencí, zde přítomna byla (např. Rosůlkův *Černožlutý mumraj*⁴), nicméně místo, které v literárních krajinách 20. a 30. let v jiných státech zaujímá „ztracená generace“, zde zaplnil spontánně vzniknuvší žánr literatury legionářské.

3 JIRÁNEK 2009, s. 338

4 JIRÁNEK 2009, s. 340

Hovořit o žánru v nejpřísnějším slova smyslu by však bylo zavádějící. Již samotný název, *legionářská literatura*, je termínem vzniknuvším ex post⁵. V samotné definici se do určité míry rozchází i současná odborná literatura, přinášející různé pohledy na vymezení společných prvků a celku jako takového. Široké spektrum literatury, mající společného jmenovatele především v tématické rovině, obsahovalo beletristická díla, lyriku, memoáry a v nejšířším pojetí i vědecké historické práce a komemorační tituly, často s ideovým či didaktickým podtextem. V závislosti na definici je do této skupiny možné zařadit i díla, vzniklá během válečných let přímo v místě působení legií, tedy periodika, propagační materiály aj. V užším pojetí⁶ se jedná o synkretický žánr s prvky cestopisu, válečné a dobrodružné literatury s didaktickými a memoárovými elementy se základem v románové próze a povídkách, s minoritním zastoupením poezie a dramatu a marginálně i dětské literatury⁷.

Záměr vymežit legionářskou literaturu je v intencích této práce zcela klíčový, nicméně snaha takto učinit je často zavádějící. Martin Kučera ve svém obsáhlém příspěvku v Literárním archivu definuje tuto oblast jako penzum prózy, povídek a lyriky, spadající do válečné literatury, tedy do primárně epického žánru s dokumentárními prvky. Striktně zohledňuje také otázku autorství v tom smyslu, že legionářská literatura pochází jediné z pera veteránů, nikoli autorů, píšících bez vlastní zkušenosti; tato díla pak označuje za literaturu „pseudolegionářskou“. Z toho plyne jak memoárový ráz (nikoli však samotný žánr memoárů), ač se v převážné většině jedná o tvorbu stylisticky prozaickou, tak i vymezení lokální, tedy čistě československé, a časové, kdy je na základě těchto premis legionářská literatura v podstatě generačním fenoménem. Problematika autorů, publikujících k tématu legií, aniž by se bojů účastnili osobně, je ponechávána stranou i v dalších definicích⁸, což lze připsat značnému množství těchto titulů a z toho plynoucího minimálního jejich zpracování, dále pak nevyhnutelně kolísavé kvalitě. Dalším filtrem je pak stránka obsahová, tedy patří sem pouze literatura, zabývající se obsahově legiemi v Rusku, Itálii a Francii. Poslední kritérium pak můžeme stanovit na dobu vzniku. Tu lze vymežit na jejím počátku rokem 1914, tedy počátkem formování prvních dobrovolnických jednotek v Rusku, a rokem 1948; mladší hranice není výlučně definitivní, nicméně komunistický převrat vydávání legionářské

5 KUČERA 2008, s. 15

6 Ibidem, s. 16.

7 Např. MEDEK, Rudolf. *O našich legiích, dětech a zvířátkách v Sibiři*. Praha: Šeba, 1933.

8 VÁCHA 2009, s. 360

literatury jak v nastíněném, tak v širším vymezení čistě tématickém cenzuroval v rámci vlastního výkladu událostí, a zájem o dobrovolce nahradil zájmem o československé rudoarmějce⁹. Kontinuita žánru od založení republiky byla přerušena již rokem 1941, kdy se legionářská literatura stala prohibitem¹⁰

Omezíme-li se na titulní období první republiky, začaly legionářské knihy vycházet již bezprostředně po jejím vzniku, tedy v roce 1919. Souběžně s pokračující repatriací zahraničních veteránů, jak z Itálie a Francie, tak především nejpočetnější skupiny z Ruska, probíhala svého druhu repatriace (či spíše import) již existující literární, publicistické a kulturní produkce¹¹, a spolu s tím i import nabytých zkušeností při kulturní a přednáškové činnosti jako východisku při tvorbě literární¹² a především v případě ruských legionářů mnohdy také názorový¹³.

Do roku 1924, než zpět do Československa dorazili poslední ruští legionáři (ačkoli se drtivá většina vrátila organizovanými transporty již do konce roku 1920), stačilo vzniknout institucionální zázemí i rozrůstající se autorská i čtenářská základna. Roku 1919 byl při Ministerstvu národní obrany zřízen Památník odboje, předchůdce mj. pozdějšího Památníku legií a Vojenského historického ústavu, v jehož dikci bylo zpočátku zpracovat repatriovaný archiv ruských legií (viz dále). První léta existence republiky výraznější literární produkci v této oblasti příliš nepřály, jednak z již zmíněného důvodu neúplné repatriace zahraničních celků (a tedy i celku potenciálních autorů), ale i zapojení navrátilivších se legionářů do zajišťování hranic nově vzniklé republiky¹⁴, výstavby pravidelné československé armády a nezřídka i politického života.

Návrat legií byl událostí značného významu nejen politického, ale z dlouhodobého hlediska především kulturního. Narativ boje za osvobození zpod německého útlaku našel ve vítězném zahraničním vojsku přirozeně spojení jako v završení procesu, započatém během národního obrození poloviny 19. století. Ve spojení se širokou podporou státních kruhů zde vzniká tzv. *osvobozenecská legenda*, termín zavedený poněkud ironicky v kritickém kontextu

9 KUČERA 2008, s. 19

10 Ibidem

11 Není zde překvapující, že vzhledem k poměru počtu členů jak tématicky, tak kvantitativně převažují ruské legie.

12 VEBER 2001, s. 23

13 Zvláště pro ruské legie bylo v rámci nutného procesu separace od Rakouska-Uherska častá konverze k pravoslaví.

14 Jednalo se především o československo-maďarskou válku v letech 1918-1919 a spory o Těšínsko v letech 1918-1920.

Františkem Zumanem¹⁵. Ač v posunutém významu oproti původnímu latinskému *legere*, bez souvislosti s hagiografií a posunuto spíše do epické roviny, má základ v interpretaci českých dějin i soudobých událostí spisy T. G. Masaryka, E. Beneše, Lva Prchalý a dalších, svorně kladoucích značný, až primární důraz na význam vojenského zahraničního odboje. Situaci výstižně shrnuje Georg Thuning-Nittner: „Že zde vznikl hrdinský mýtus par excellence, spočívalo jednak v systematické péči o tradice politickým vedením (...), které chtělo podporovat patriotické smýšlení občanů, druhak ve svébytné historické, potažmo psychologické pozici českého národa, který konečně dosáhl samostatnosti“¹⁶. Idea vzniku státu v této interpretaci rozhodně nebyla jedinou, a záhy došlo k diferenciaci názorů¹⁷, nicméně tato verze byla nejvýraznější, a dalo by se říci, že vzhledem ke státní institucionální podpoře i „oficiální“¹⁸. U termínu *legenda* se na chvíli pozastavme, neboť bližší průzkum legionářské literatury odhalí, že v rovině znakové má řadu analogií a styčných bodů s mýtem. Ať je to postava „prezidenta osvoboditele“ jako personifikace ideje či stylizace generála Jana Surového jako „zborovského Žižky¹⁹“, termín *anabáze*, odkazující na Xenofónovo dílo o výpravě Kýra mladšího do Malé Asie a zpět, důraz na husitství v estetice i péči o tradice např. s názvy pluků podle významných představitelů husitského hnutí, oslovení mezi legionáři *bratře*, kodifikace²⁰, důraz na dobrovolnost či příslovečné tesání do kamene v podobě pantheonu na Vítkově, motivů mýtických a s místy až religiózním nádechem je dostačující k tomu, aby Zumanovo pojmenování nebylo jen čistou ironií, ale reflexí skutečného stavu věcí.

O zájmu veřejnosti, a tedy i o živosti této problematiky, svědčí značné množství vydaných legionářských děl ve dvacetiletí 1918-1938²¹. Zážitek z legií byl pojímán jako určující zkušenost umělecká i osobnostnětvorná, v důsledku čehož je neoddělitelně provázán s uzavřenou skupinou autorů – pamětníků. To činí z legionářské literatury v podstatě generační fenomén, neboť bezprostřednost sdělení je vázána na osobní prožitek autora, potažmo čtenáře. Samotná existence vzpomínkové literatury v době bezprostředně po ukončení celosvětového konfliktu není nijak neobvyklá, nicméně československé prostředí je svým množstvím produkované literatury unikátní v tom, že v poměru k počtu účastníků a obyvatel překonalo i některé dohodové státy²². Tato „záplava“ v důsledku také způsobila, že česká historická paměť

15 ZUMAN 1922, passim

16 THUNING-NITTNER 1970, s. 249

17 VEBER 2003, s. 6

18 VÁCHA 2011, s. 9

19 DĚTÁKOVÁ 2004, s. 79

20 Zejména čtyřdílný soubor *Za svobodu*, vydaný Památníkem odboje v letech 1925-1929.

21 VÁCHA 2011, s. 17

22 GALANDAUER 1996, s. 132

o první světové válce je velmi jednostranná, ačkoli tvořili legionáři v poměru k českým vojákům, bojujícím ve stejnokroji rakouské armády, i válečným zajatcům výraznou menšinu (počet zajatců jen v Rusku je odhadován mezi 220 000 a 280 000, z čehož do legií vstoupilo kolem 60 000 mužů)²³. Výsledný obraz, vtisknutý do historické paměti, byl ovlivněn i pozoruhodným nepoměrem vedení vlastních záznamů, ať deníkového či jiného typu, mezi legionáři a Čechy bojujícími pod rakouskou vlajkou (ať aktivních, nebo v zajetí) – o přesném počtu zachovaných deníků a vzpomínek na rakouské straně nemáme přesný přehled. V současnosti stoupá počet publikovaných zápisků Čechů v rakouské armádě, nicméně jde v drtivé většině o dokumenty, vlastněné potomky jejich autora, navíc zpracované a publikované o dvě a více generací později. V případě legionářů tomu bylo ve všech ohledech naopak.

Dvacátá léta byla svědkem ediční vlny nezvyklého rozměru. Rozšířený zvyk vést deníky vytvořil základ pro pozdější publikační činnost, na níž se podílelo značné množství autorů-veteránů, často bez vyššího vzdělání a předchozí literární zkušenosti²⁴. Jednotlivé texty mají společného jmenovatele v tématu a příslušnosti autora, což podmiňuje i jejich obsah a do značné míry i formu. I přesto lze nalézt společné postupy a motivy: děj je ve většině případů podán ich formou, a chronologicky rekapituluje autorovo působení v legiích. Typická linka událostí tak obsahuje autorovu mobilizaci v rakouské armádě, příjezd na frontu, zajetí, vstup do legií, působení v legiích a repatriaci v autobiografickém podání. Zuzana Dětáková ve svém příspěvku *Vlast na kolečkách* dělí toto penzum na čtyři skupiny: na deníky a poznámky, do nichž autor ex post nezasahoval, a které vyšly v neupravené podobě; na deníky a poznámky, které prošly vydavatelskou úpravou formální i obsahovou; na paměti a vzpomínky přepsané nebo převyprávěné; a konečně na povídky, romány a novely často s autobiografickými rysy a s postupně sílícím ideologicky podmíněným výkladem působení legií²⁵. Redakce, edice a autorova autocenzura je v případě bezprostředně po válce či repatriaci publikovaných vlastních materiálů klíčovým momentem při tvorbě obrazu událostí, neboť dochází k sice hrubé a základní, ale kodifikaci mnohdy orální historie, kde se nemalá část pramenů nedočkala reedice. To platí jak pro vydání deníků bez dalších zásahů (ačkoli byla úprava vyznění událostí častým jevem), tak pro vzpomínky sepsované zpětně s časovým odstupem. Tendenčnost byla ostatně do jisté míry očekávatelná, a i přes možné zkreslení zachycených událostí podává cenné svědectví o své době sama o sobě, je cenným, i když mnohdy

23 Ibidem, s. 133

24 Ibidem, s. 133

25 DĚTÁKOVÁ 2004, s. 82

matoucím pramenem pro zpětnou rekonstrukci tehdejší mentality a každodennosti²⁶. Žánr historického, fakty prostoupeného svědectví našel odezvu ve čtenářském zázemí, poučeném tradicí historického románu 19. století, kdy legionářská literatura se významným dílem podílela na vytváření a upevňování československé národní a kolektivní sebe prezentace, a kromě literární tak nesla i nezanedbatelnou společenskou funkci.

Široké spektrum autorů implikuje i odpovídající škálu kvality těchto děl. Na jedné straně se můžeme setkat s důkladnými studiemi, na straně druhé s až brakovou beletrií autora, který nebyl účastníkem popisovaných událostí²⁷. Značnému rozpětí kvality také přispívá častý autodidaktismus autorů a jejich záměr předat text čtenáři bez dalších uměleckých či literárních ambicí. Adresáty těchto autorů zpravidla nebyla široká čtenářská obec, ale bližší okruh příbuzných či blízkých v zázemí. Vzpomínky důstojníků oproti tomu zpravidla vynikají vyšší stylistickou stránkou. Společným jmenovatelem však je i skutečnost, že obsah byl zde nadřazen formě, což ve spojení s větším důrazem na funkci didaktickou, než uměleckou, vedlo k zaštiťování se (zvláště méně schopnými autory) obsahem před literární kritikou²⁸. Obecné nadšení prvního poválečného desetiletí, ve spojení s názorem, že „pamětník má vzpomínat“, vyústilo v nadprodukcii, která poskytla značný prostor i diletantismu a vpravdě komerčnímu využití vlny popularity, a nevyhnutelně tak vedla k přesycení a devalvaci. Léta 1928-1932 jsou pak mezníkem ve vývoji legionářské literatury, kterým končí jeho úvodní období největší popularity. Vedle již uvedených děl memoárového charakteru vyšlo také nezanedbatelné množství sborníků, brožurek a připomínkových publikací, jejichž počet narůstal souběžně s desetiletým výročím od komemorované události, kulminující rokem 1918, potažmo 1928. Raná třicátá léta jsou také období dozívání hospodářské krize, nicméně přelom 20. a 30. let poznamenaly také první česká vydání zahraniční literatury k první světové válce, včetně dnes klasických děl např. E. M. Remarquea, a svou činností 28. října 1929 zahájil také Památník osvobození, který zastřešil krom jiného nemalou část nakladatelského prostoru. Stanovil také určitou referenční linii v publikaci legionářské literatury, která nebyla závazná, ale ovlivnila i další přední nakladatele v této oblasti. Role Památníku osvobození byla v rámci celku širší, a bude pojednána v rámci samostatné kapitoly.

26 VÁCHA 2009, s. 364

27 VÁCHA 2008, s. 16

28 Ibidem, s. 22

Třicátá léta jsou pak ve znamení určitého umírnění tendencí, které ve dvacátých letech gradovaly. Týkalo se to především toho proudu legionářské literatury, který pocházel z pera autorů, kteří nebyli pamětníky popisovaných událostí, a jejichž tvorba beteristického ražení s historizujícími prvky spíše využívala celkového ohlasu tématu. Stejně tak začal tento proud čím dál silněji propadat u umělecké kritiky²⁹, ačkoli mu jeho téma zaručovalo stálou čtenářskou základnu. Ústřední téma činilo z legionářské literatury pravidelnou součást knihovny jak vzdělaných vrstev, tak nenáročnějších čtenářů; platilo, že „se sluší“ mít tento žánr zastoupený přinejmenším symbolicky. Kvalita tohoto zastoupení pak zpravidla korelovala s očekáváním majitele, jeho politickým názorem a vytříbeností literárního vkusu. Poměrně striktní ideologická linka, neoddelitelně spjatá s ideou masarykovského Československa, sokolstvím a významem „starodružiníků“ mezi řádky cílila především na přímé pamětníky daných událostí, tedy čtenářů, kteří zažili vypuknutí první světové války přinejmenším na prahu produktivního věku. To vytvářelo pomyslnou mezigenerační propast, kdy se téma právě svým důrazem na ideje československé jednoty odcizilo mladší generaci čtenářů, která žánr vnímala nikoli jako artefakt, spojený s událostmi vzniku Československa, ale jako literární látku, a nahlížela na ni poměrně kriticky³⁰. Svou roli v tom bezesporu hrálo i ideologicky zaštitěné postavení žánru, které drtivou většinu literární kritiky odrazovalo od nepříjemného konfliktu jak s legionářskou obcí (nikoli výlučně Československou obcí legionářskou), tak celkově s panujícím systémem. Recenze, vyšedší na stránkách periodik *Národní osvobození*, sborníku *Naše revoluce*, *Družina*³¹ a dalších, pak tuto mezeru formálně zaplňovaly, ale nemohly vynahradit skutečnost, že žánr stojí nepřírozně vydělen z klimatu běžné literární kritiky³², nebo u ní často propadá.

Jako ilustrativní příklad uveďme Šaldův *Zápisník*, který se až na nevyhnutelné výjimky legionářské literatury buď vyhýbal, nebo jí ve většině případů apriori posuzoval v celkovém vyznění neutrálně. Pozoruhodné je, že *Zápisník* nerecenzoval ani český překlad Remarqueova románu *Na západní frontě klid*, vydaný v překladu Bohumila Mathiese v nakladatelství Melantrich roku 1929³³. Pozoruhodně rozdílná a razantní dikce recenzí nám také pomůže ilustrovat klima kritické recepce nejen legionářské, ale válečné literatury

29 VÁCHA 2009, s. 362

30 Vácha 2008, s. 36

31 Hovořit o recenzích v pravém slova smyslu je v některých případech zavádějící, např. zmíněná *Družina* uváděla ve stylistickém ohledu spíše anotace.

32 VÁCHA 2008, s. 36

33 JIRÁNEK 2009, s. 340

celkově. Vydání syrového a pacifistického Remarqueova románu budilo deset let po konci války pochopitelně různorodé a často emotivní reakce, a nejenak tomu bylo i na poli české literární kritiky. Josef Hejduk, literární kritik a překladatel z francouzštiny, na stránkách týdeníku *Cesta* označuje román mimo jiné za „knihu kanalisací chorobných představ, které by byly autora přivedly do bláznince. (...) Knihu vnitřní záchrany, ventilaci mozku, jako když blázen píše tužkou na papír své vise a bere jim jejich jed“, a silně kriticky se vyjadřuje k nosným premisám díla, především jeho naturalističnosti. Egon Hostovský tuto stránku naopak oceňuje slovy: „v knize Remarqueově a Rennově ohromuje ta strašná prostota faktů. Generace je rozbita – i když unikla granátům“. Vydání románu neuniklo ani pozornosti německojazyčných periodik, vydávaných v Československu; nacionalisticky zaměřená vydání románu svorně přecházela bez povšimnutí, umírněná pak zřejmě ve snaze předejít konfliktu spíše srovnávala dílo s jeho dalším současníkem, románem *Válka* L. Rennana. Recenze se román dočkal také ve vojenských periodících, jako byly *Důstojnické listy*, kde dílo kupodivu poměrně objektivně recenzoval Emanuel Moravec, který pozitivně hodnotil ztvárnění každodennosti, boření přetrvávajících tabu a realistické ztvárnění člověka mezi skutečností a propagandou. Recenze ve *Vojenských rozhledech* je pak ze zmíněných snad nejilustrativnější v ohledu živosti a aktuálnosti válečné látky, byť je v mnoha ohledech dohnaná do krajnosti. V podstatě přehlíží literární kvality díla a nadčasovost jeho poselství, a svébytnou dedukcí z románu usuzuje, že výsledek války byl na základě zobrazené mentality předem daný, a celkově je zaměřená spíše nacionálně, než jakkoli jinak. Nelze se tedy divit, že vzbudilo-li dílo tak mezinárodně přijímané (byť samozřejmě ne okamžitě a bezvýhradně) natolik rozporuplné reakce, jak bylo nastíněno, kritika nejen na domácím poli válečné literatury, ale především literatury týkající se tématu legii byly ožehavou záležitostí.

Uvedme několik příkladů. Rudolf Medek se dostal do hledáčku literární kritiky díky své rozsáhlé tvorbě, obsahující kromě básní především pentalogii *Anabáze*, jejíchž pět dílů vyšlo v letech 1921-1927³⁴. Ačkoli se jednalo o sérii s jednoznačně kladným ohlasem veřejnosti i oficiálních míst, dostává se pod palbu kritiky dílem kvůli ideovému vyznění a dílem kvůli umělecké hodnotě. Velmi ostře kritizuje pětidílnou eposej F. X. Šalda: „Medkova legionářská pentalogie je barvotisk hors concours. Papírové typy á la Budcius, kteří se z dekadentů převarují vodovou procedurou v činorodé nacionalisty a vlastence, slavjanofilové zažraní do své chiméry doslova až k zblbnutí, takže jim nestačí nechat se zničit rozvrácenou

34 Pentalogie sestávala z následujících titulů: *Ohnivý drak* (1921), *Veliké dni* (1923), *Ostrov v bouři* (1925), *Mohutný sen* (1926), *Anabase* (1927)

degenerovanou ruskou samičkou, nýbrž musí se ještě nádavkem utopit v ruském moři, jsou figury, které čekají jen na svého komického básníka, který by je zasadil do karikaturní frašky politické.³⁵ Razance Šaldova hodnocení, daná především osobním nesouhlasem s autorovým příklonem k pravé části politického spektra a nacionalistické dikci, kontrastuje s dalšími recenzemi, které zpravidla poukazují na umělecké nedostatky, nicméně uznávají pentalogii jako nositele symbolických idejí.

Jeho současníci, Josef Kopta a Jaroslav Kratochvíl, se dočkali umírněnějších reakcí. Koptova *Třetí rota* byla V. Vančurou označena za jednu z „nejvýznačnějších knih naší současné prózy, která naráz a v nebyvalé míře upoutala širokou čtenářskou obec“. Pozoruhodným postřehem je i jeho tvrzení, že „velmi často slýcháváme legionáře, kteří na sebe vztahují určité stránky knihy a poznávají se v situacích, které si autor vykombinoval“³⁶, což poukazuje jak na popularitu knihy v legionářské obci, tak na autorovu schopnost vystihnout působení legií zejména po osobní stránce. Jaroslav Kratochvíl pak patřil mezi obecně uznávané autory s pozitivní reflexí od řady kritiků, mj. Josefa Hory, Václava Kaplického či F. X. Šaldy, který ocenil kvality i význam Kratochvílova díla, které ve svém článku *Hromádka moderní české beletrie*³⁷ označil za „napodiv zralé, hutné a vyvážené“.

Celkový obraz válečné literatury přelomu 20. a 30. let pak dotváří poznámka Tomáše Jiráňky o proměně postoje společnosti k válce i válečné literatuře: „Desetiletí stačilo na zapomenutí a z válečné literatury je žádané zboží“³⁸. Je zcela pochopitelné, že po uplynutí dekáty od utichnutí bojů se problematika stala předmětem značné komercializace, nicméně její míra je v některých případech až zarážející, jak dokládá například reklama na stránkách *Důstojnických listů*, propagující právě Remarqueův román: „Sensační tato novinka uvedla v úžas celý svět. I vy čtete, budete přímo ohromeni nádherným popsáním strašlivých dějů válečné litice.“

35 Šaldův zápisník. Praha: Otto Girgal, 1929/1930, 6

36 VANČURA, Vladislav. Poznámka o próze Josefa Kopty. *Panorama*. 1932, 9(8).

37 Šaldův zápisník. Praha: Otto Girgal, 1934-1935, 7-8

38 JIRÁNEK 2009, s. 353

4. Vznik a vývoj Památníku osvobození a jeho význam pro legionářskou literaturu

Při pojednání problematiky legionářské literatury, zvláště s důrazem na její roli při vytváření obrazu historie, nelze opomenout roli Památníku osvobození a jeho předchůdců³⁹. Instituce, založená pod tímto názvem v roce 1929, plnila současně několik důležitých úloh. V první řadě to byla institucionalizace historického zkoumání čsl. legií a problematiky národního odboje (používejme toto slovní spojení jako *terminus technicus*, bez ideového zabarvení), stojící na základech zpracování příslušných archivních fondů především vojenského charakteru. Dále se pak jednalo z činností výzkumných vycházející publikační aktivitu, jak v rámci vlastní nakladatelské činnosti, tak v rozměru Památníku jako informační instituce a zdroje pramenných informací. Jeho role nespočívala pouze v činnosti archivní, muzejní a knihovnické, ale osobitým způsobem také komunitní – většinu jeho pracovníků tvořili příslušníci čs. armády, významná část z nich pak byla přímo pamětníky událostí, které instituce zpracovávala. Složení pracovníků s sebou přineslo vazby nejen mezi institucemi, ale i mezi jednotlivými zájmovými skupinami, angažujícími se v tehdejší vojenské historiografii, kde spojující prvek byl mnohdy kolektiv z dřívějšího, válečného období.

Vznik samostatného československého státu s sebou krom jiného přinesl i nesmírný objem administrativní práce, která se nevyhnula ani oblasti správní a archivní. Organizace těchto oblastí od základu, spolu s archivní rozlukou s Rakouskem, se staly hlavními úkoly prvních poválečných let. Zárodky institucí, které se později spojily v Památník osvobození, začaly vznikat již koncem října 1918. Myšlenka zachovat pro paměť národa svědectví o procesech, vedoucích k nabytí státní i národní samostatnosti, se objevila velmi záhy po vyhlášení republiky. Koncem října 1918 se postupně začaly objevovat na sobě nezávislé iniciativy archivářů se v zásadě shodným cílem, sice vytvoření instituce, která by shromáždila a spravovala dokumenty doby nedávno minulé. Václav Kybal formuloval myšlenku původního, československého archivu první světové války, který by shromažďoval

39 Zde je na místě krátce stručná poznámka k výchozí literatuře k dějinám Památníku odboje, potažmo Památníku osvobození. Zatím nejobsáhlejší a nejpodrobnější studie byla publikována v časopise *Historie a Vojenství* Karlem Strakou pod názvem *Památník osvobození (1929-1939) a jeho předchůdci* (*Historie a Vojenství* 3/2009, roč. 58, s. 32-63). Studie vychází z výtěžení bohaté základny archivních pramenů, který dosud nebyla věnována takto koncentrovaná pozornost. Taktéž nebyly dějiny Památníku zpracovány monograficky; jediná výjimka, *Průvodce Památníkem Osvobození*, vydaný titulní institucí v roce 1938, je standardně takřka nedostupný. Unikátní exemplář v Knihovně VHÚ byl v době zpracovávání práce vypůjčen nezjištěným zaměstnancem VHÚ, a tudíž byl bohužel neodstupný. Stejná situace panuje u dobových brožur, vydávaných PO. Tato kapitola tak z nedostatku dalších dostupných pramenů vychází primárně ze zmíněné Strakovy studie.

dokumenty související s českou a slovenskou účastí ve světové válce, v rámci čehož by zvláštní místo zaujímaly československé legie a zahraniční i domácí diplomatický odboj. Tato myšlenka našla zastání u Jaroslava Werstadta, který se zasazoval o ustavení archivu čs. Národního osvobození při Českém zemském archivu. Klíčový byl jeho podíl na činnosti domácí Maffie, a tím pádem jeho konexe a schopnost získat pro projekt politickou podporu. 3. března 1919 se na základě této iniciativy, i řady dalších, vycházejících mnohdy od nezávislých jednotlivců, sešel pod záštitou T. G. Masaryka tzv. Poradní sbor pro sestavení Pantheonu československých legií, který pak od 7.7. téhož roku vystupuje jako Památník odboje. Původní dvě témata, formulovaná ve Werstadtově koncepci, sice protihabsburský odboj a účast Čechů ve válce, byl červencovým usnesením vsazen do rámce záměru zbudovat monument, soustřeďující památky písemného i hmotného charakteru. Organizace byla začleněna pod Ministerstvo národní obrany (dále jen MNO) jako samostatné oddělení s pěti referáty, jehož přednostou byl malíř a grafik Václav Špála. 29. října 1919 se pak Památník odboje v důsledku narůstajícího objemu agendy oprostil od statutu oddělení, byl začleněn přímo pod MNO a do čela organizace, sídlící v budově Národního Muzea, byl v červnu roku 1920 určen Rudolf Medek⁴⁰.

Organizační statut ústavu obdržel Památník odboje v roce 1923 a pod názvem Památník odboje, vojenský archiv a muzeum čsl. zahraničních vojsk působil až do svého sloučení s tehdy nově založeným Památníkem osvobození. Instituce začala záhy nabývat dalších funkcí v závislosti na nových typech sbírek, a v důsledku ke konci se chýlící repatriace československých zahraničních vojsk a jejich příslušných fondů začala řešit i ožehavou otázku odpovídajících prostor. Instituce, která ve své konečné podobě obsahovala šest oddělení - archivní, vojensko-historické, muzejní, fotografické, výtvarné a pomníkové – byla doslova roztroušena po různých částech hlavního města. Její ústředí sídlilo na Staroměstském náměstí, fotoarchiv a části fotokupiny v Trojické ulici, muzeum v Trojském zámku, a expozice grafik a obrazů spolu s jejich sbírkami byly dočasně umístěny v letohrádku Hvězda (přes 2000 kreseb, maleb a grafik)⁴¹. Toto uspořádání značně komplikovalo činnost personálně poddimenzovaného ústavu, proto se již od roku 1922 jednalo o založení instituce, která by tyto role spojila a zastřešila. Ústav byl i přes tyto těžkosti aktivní jak expozičně, tak především publikačně: do jeho včlenění do Památníku osvobození v roce 1929 vydal 64 publikací o celkovém nákladu 311.900 výtisků, 42 brožur o 356.200 výtiscích a řadu dalších

40 STRAKA 2009, s. 35

41 STRAKA 2009, s. 33

obrazových, instruktážních a osvětových materiálů⁴². Velkou zásluhu na tom měla činnost archivu – Archivu legií Památníku osvobození - v Národním muzeu, který v průběhu dvacátých let nashromáždil skoro kompletní penzum archiválií a tiskovin, spolu s obsáhlým fondem dokumentů osobního původu. Právě archivní činnost byla základem pro všechny další aktivity ústavu, i jeho nástupce.

Související institucí byl také Archiv MNO, prvotní předchůdce dnešního Vojenského ústředního archivu. Archiv MNO, zřízený v říjnu 1920, byl spolu s Historickou skupinou operačního oddělení Hlavního štábu⁴³ součástí Vojenského archivu Republiky Československé. Jeho dějepisné oddělení mělo analogický úkol jako archiv legií, tedy zpracovávat písemnosti vojenského charakteru, nicméně záběr byl celostátní a bez striktního časového rozmezí. Prvním úkolem archivu však bylo zpravení dokumentů, týkajících se října 1918 a nedávných bojů na Těšínsku a Slovensku. Hlavním jeho úkolem byla konsolidace fondů po rakouské armádě, archiv se také podílel na archivní rozluce. Stejně jako jeho příbuzný, Památník odboje, silně zápolil s nedostatečnými deponitními kapacitami – přidělená budova kasáren na Pohořelci nebyla dostatečná ani pro zpracování fondů, které byly v deponitech roztroušeny v Josefově, Brně, Bratislavě a Košicích, kde z kapacitních důvodů také značná část fondů zůstala. Archiv byl roku 1926 sloučen s vojenským muzeem, což v rámci částečné reorganizace vyústilo ve vznik Vojenského archivu a Vojenského muzea RČS. Další institucí, působící v této oblasti, byl Vědecký ústav vojenský. V řadě směrů duchovní předchůdce pozdějšího vojenského muzea, realizoval soupis vojenských památek na území Československa. Vzhledem k jeho vlastní sbírkotvorné a expoziční činnosti bylo nasnadě, že se tyto instituce v oblasti svých aktivit částečně překrývaly, i když Vědecký ústav vojenský se na rozdíl od Památníku odboje soustředil na období před rokem 1914.

Ačkoli první návrh zákona o zastřešení těchto institucí pod Památník osvobození, sestávajícího se z ústředí, Muzea osvobození a Archivu osvobození pochází již z roku 1922, reálných kontur začal nabývat až o čtyři roky později. 24. dubna 1926⁴⁴ byl ustaven tzv. Sbor pro vybudování památníku národního osvobození, který se zabýval otázkami nejen správního

42 Straka uvádí jako pramen publikaci *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Praha 1928, s. 144-148

43 Předchůdce dnešního Generálního štábu (pozn. aut.)

44 STRAKA 2009, s. 34. Straka uvádí jako zdroj GARDAVSKÝ. *Národní památník na hoře Vítkově v Praze*, s. 37-70.

ražení, ale měl za úkol realizovat také stavbu vhodného objektu⁴⁵. Jím vypsanou soutěž vyhrál návrh architekta Jana Zázvorky, a na realizaci tohoto záměru byl stanoven velkorysý rozpočet 37.400.000. Kčs. Snahy o konsolidaci vojenských paměťových institucí a archivů do jednoho celku došly svého cíle v roce 1928, kdy začala první jednání mezi Památníkem odboje, Vojenským archivem a Vojenským muzeem RČS. Jejím výsledkem tak byla idea ústavu, který svou činnost nebude zaměřovat jen na národní odboj a vojenskou historii, ale bude brát v potaz i zájmy MNO jako instituce a začlení se do organizační struktury armády. Přední postavou zde byl opět J. Werstadt, který primární úkol vznikající instituce definoval pro všechny strany přijatelně: jako nositele idejí samostatného československého státu s vědeckým zpracováním pramenné základny k národnímu odboji na prvním místě. Památník osvobození pak byl slavnostně vyhlášen k desátému výročí vzniku republiky, 28. 10. 1928, a v jeho čele stanul Rudolf Medek. Integrační úsilí bylo tou dobou uspíšeno postupem stavebních prací na úpatí Vítkova, které se chýlily ke konci.

Rok 1929 tak byl ve znamení faktického slučování institucí a ustavení vnitřní organizační struktury. Téhož roku ustavená Rada památníku osvobození pak udávala směr působení instituce ve vztahu k civilní sféře. Tato „duchovní správní rada“ sestávala z jedenácti členů: zástupců ministerstva obrany, zahraničních věcí, školství, zástupce zemského výboru českého a ředitele památníku s tím, že ostatní členové budou osoby spjaté s národním odbojem a budou jmenovány prezidentem republiky na návrh ministra obrany. Vnitřní uspořádání ústavu pak tvořila čtyři oddělení, která se dále členila ve skupiny. I. Oddělení, Archivní oddělení politické, kromě své funkce archivu politické a diplomatické snahy o státní samostatnost obsahovalo i knihovnu pro potřeby celého ústavu, a zajišťovalo i nakladatelskou činnost. II. oddělení, Archivní oddělení vojenské, tvořil archiv zahraničních vojsk (1. skupina), archiv rakousko-uherských vojenských útvarů a úřadů z období do roku 1918. III. Oddělení – muzejní – pak v letech 1930-1936 sestávalo z Muzea Památníku osvobození (1. skupina) - výtvarného referátu a tzv. Referátu pomníkové akce, vojensko-historické sbírky s příslušnou knihovnou (2. skupina), filmového a fotoarchivu (3. skupina), a Historické skupiny Hlavního štábu (4. skupina)⁴⁶.

Takto stanovená struktura se ukázala být vhodně zvolenou, a umožnila hladkou integraci příslušných fondů, především Archivu národního osvobození, který tvořil základ I

45 STRAKA 2009, s. 34

46 STRAKA 2009, s. 37

archivního oddělení politického. Fond, čítající 316 kartonů, byl do prostor památníku přestěhován v červnu 1930, o tři měsíce dříve byly umístěny i knihovní fondy o 15 tisících svazků. V červnu a červenci byly přestěhovány fondy, deponované v budově Národního Muzea, čítající kromě mapového fondu, sbírky brožur, plakátů a letáků také značné fondy písemností. Značný nepoměr v jejich velikosti se také promítl do poměru publikací o jednotlivých legiích (tedy ruských, francouzských, italských a srbských) – z celkového počtu 4055 kartonů příslušelo 3700 ruským legiím, 227 pak italským a 128 francouzským⁴⁷. V září pak stěhování uzavřel přesun archiválií a posledních částí knihovního fondu z pohořeleckých kasáren. Téhož roku přebírá muzeum Památníku i knihovnu vojenského archivu, sídlícího v prostorách karlínské Invalidovny (její tzv. Příruční a studijní knihovnu). Zpracování a třídění fondu spadalo do kompetence oddělení III/2, tedy muzejní knihovny. Duplikáty a poškozené exempláře přešly do fondu VÚV, tedy vojenského muzea pro starší období (ponechávající téma legií Památníku osvobození). Knihovna na úpatí Vítkova tak kromě rozsáhlého fondu rakouských plukovních historií⁴⁸ získala i militaria z děčínské knihovny Thun-Hohensteinů a knihovnu Vendelína Boeheima. V roce 1934 byl ukončen také soupis fondů plukovních knihoven, jejichž části byly převedeny jako depozitum do prostor Památníku. O dva roky později, v roce 1936, byla knihovna po dokončení katalogizace (byť ve zkrácené podobě kvůli personálnímu poddimenzování) fondů a nových přírůstků otevřena veřejnosti.

V depozitářích Památníku byl dočasně deponován i rozrůstající se fond československého vojenského archivu s jeho novodobými sbírkami. Vnitřní dimenzování počítalo s umístěním sloučených fondů Archivu Památníku odboje a Památníku osvobození, třetí archivní fond byl však dalece nad jeho kapacitní možnosti. Suterén obsahoval dva depozitáře, větší, umístěný pod budovu muzea, sloužil potřebám fondů Památníku; menší, pod budovou knihovny, měl kapacitu ani ne třetinovou. Nutnost ukládat archivní materiál i na zem a do všech dalších vhodných prostor svědčí nejen o dlouhodobém podcenění situace, ale musel se nutně negativně projevit na činnosti archivu. Od roku 1933 vyvíjel archiv snahu získat prostory v Invalidovně, která v té době stále sloužila primárně jako kasárna a depoziční objekt. Větší množství prostor (13 místností) bylo archivu uvolněno až na popud Zemského velitelství, paradoxně až v polovině září 1938.

47 STRAKA 2009, s. 39. Autor dále uvádí jako pramen zprávy o činnosti PO za rok 1930 (VÚA-VHA, fond PO, karton 35)

48 Z velké části bohužel z důvodu zcela nevhodné depozice zničen při povodních v srpnu 2002. (pozn. aut.)

Soustředění fondů pod jednou střešou mělo jednoznačně pozitivní dopad na celkovou historickou práci, založené na těchto sbírkách. Mnohotvárnost fondů našla uplatnění především ve vojenské historiografii s těžištěm v soustředění a zpřístupnění písemností a pramenů se zaměřením na domácí odboj, což odpovídalo původní koncepci jak památníku (v širším smyslu odboje i osvobození). Skutečnost, že dvě ze tří oddělení (nepočítaje v to ředitelství) měly za úkol práce zpracování a akvizici archovních fondů, vytvářely vhodné podmínky pro postupné vytěžení a zpřístupnění pramenů. Archivní činnost byla také do značné míry určující pro směřování celého ústavu, neboť řada pracovníků obou archivních oddělení byla současně členy ediční komise. Její předsedou byl J. Werstadt, členy pak mj. Šteidler, škpt.konc. Martínek, škpt.pěch. Kubala, mjr.konc. Vl. Doubek, škpt. Konc. F. Bednařík, pplk.pěch.dr. Konstantin Ivšin a další. Výsledkem jejich práce pak bylo především zpracování vybraných témat z dějin československých legií, a není proto překvapivé, že zmíněná jména spolu s dalšími pracovníky Památníku (ať v té době činnými, nebo bývalými) se často objevují na titulních listech plukovních kronik v rolích autorů, redaktorů či sestavovatelů. Erudice, množství zkušeností jak profesních (archivních i vojenských), tak životních, spolu s oborem zájmu a prací v Památníku předurčovala také k účasti v řadě vědeckých a zájmových organizací, což v důsledku mělo vliv nejen na vojenskou historiografii, ale na etablování vojenské historie jako samostatného směru.

Obě archivní oddělení také udržovala dlouhodobou spolupráci s řadou nakladatelství, periodik a tiskáren. Společná koncepce ústavu, zaměřená v první řadě na dějiny legií, došla zhmotnění v podobě několika edičních řad. První, *Prameny k dějinám našeho osvobození*, přinesla jako první titul deníky a zápisky M. R. Štefánika. Další ediční řady se pak věnovaly jednotlivým bojištím a významným okamžikům, jak již napovídají jejich názvy: *Zborov*, *Vouziers*, *Terron*, *Doss' Alto*⁴⁹. Zmíněná publikační činnost pracovníků v okruhu J. Werstadta poněkud paradoxně stála mimo tyto ediční řady, neboť se svým profilem od schválené koncepce odchylovala v oblasti metodiky – zpracování dějin jednotlivých jednotek sice bylo žádoucí, ale nebylo vnímáno jako prioritní. Tato činnost byla ve vnitřní dokumentaci Památníku označována jako Práce soukromé, v čase se dostávala stále více do popředí zájmu archivářů, až se stala dominantním výstupem práce. Není proto příliš překvapující, že v roce 1937 se stal Památník adresátem nóty MNO, zakazující jakoukoli jinou činnost kromě

49 STRAKA 2009, s. 42

programově stanovené, tedy dějiny legií (nicméně nikoli ve smyslu zpracování plukovních kronik, ale hnutí jako celku), bojů v Karpatech a na Těšínsku.

Rok 1937 patřil v historii Památníku osvobození celkově k bohatším na události. Instituce prošla reorganizací, která reflektovala poznatky z provozu ústavu od roku 1930. Nová organizační podoba byla ustavena již o rok dříve, kdy organizace Památníku osvobození definitivně získala platnou podobu; jednalo se spíše než cokoli jiného o potvrzení statutu quo, nicméně šestiletá časová proluka byla způsobena snahou ověřit funkčnost sloučení několika institucí, součinnost jednotlivých oddělení (především v souvislosti se začleněním vojenského muzea a archivu), a především vytříbit názor na vlastní funkci, vlastní postavení v rámci československého vojska, a hlavně získat pojem o celospolečenské působnosti ústavu. Byl tak zafixován účel ústavu, formulovaný již v raném období jeho existence, v roce 1929, tedy sbírkotvorná činnost muzejní i archivní. V roce 1937 tedy byla oficiálně ustavena Rada Památníku osvobození, udávající směřování instituce mimo resort obrany. Reorganizace mírně pozměnila vnitřní strukturu instituce a rozdělila ji do čtyř skupin. I. skupina spravovala muzejní a technické památky spolu s archivními fondy, týkajícími se boje za národní samostatnost, II. skupina měla v kuraci fond vojensko-technických památek do vzniku Československa a knihovní fond, III. skupina se starala o sbírkové předměty, vztahující se ke vzniku a vývoji samostatné čsl. armády, IV. skupinu pak tvořil filmový a fotografický archiv⁵⁰. Nově vzniknuvší součástí pak byla výtvarná komise a tzv. Referát dozoru při provádění praporů, který kromě správy vexilologických sbírek navrhovala i nové prapory pro vojsko.

Rok 1937 byl také svědkem kompetenčních a organizačních sporů, které lze s nadsázkou nazvat bojem o knihovnu. Knihovna, jejíž fond od svého přestěhování v roce 1930 narostl do roku 1938 na 28476 svazků, úspěšně zařadila i fond knihovny karlínského archivu („Příruční a studijní knihovna“), se v roce 1936 otevřela čtenářům, na sebe ve velmi pozitivním světle v říjnu téhož roku výstavou *Jak se vzdělával důstojník v letech 1620-1870*, což jí přineslo značnou popularitu, která nezůstala bez povšimnutí i z ministerstva obrany. První varovné signály přišly na podzim téhož roku v podobě nařízení k přesignování fondu tak, aby signaturní systém odpovídal ústředí vojenské knihovny⁵¹. V únoru 1937 byl fond skupiny III/2, nově přejmenované na Vojensko-historické knižní sbírky Památníku osvobození, označen výnosem MNO jako depozit Ústředí vojenské knihovny, a umístění jeho

50 STRAKA 2009, s. 37

51 STRAKA 2009, s. 46

částí fondu v Invalidovně za prozatimní. Následovala řada memorand, vydaných vedením knihovny i Památníku, jejichž účinnost byla nepřímo úměrná jejich četnosti. Sluchu se dostalo až osobní intervenci Rudolfa Medka a vlivem pražského zemského velitelství. Praktickým dopadem byla pravděpodobně pouze zbytečná práce navíc v důsledku nejednotné metodiky signování fondu, nicméně oficiálně byla knihovna vrácena Památníku až v roce 1938.

V tomto období začala i na ústav doléhat postupně se zhoršující mezinárodní situace, především v důsledku situace v sousedním Německu. Jako paměťová instituce se specifickým zaměřením primárně na nedávnou vojenskou historii postupně rostl význam jeho osvětové úlohy jak všeobecně, tak v rámci branné propagandy. Jako z podstaty vojenská instituce s potenciálem oslovit širokou veřejnost bylo zapojení ústavu přirozeně dané jeho schopností vybrat konkrétní témata z národní historie, jak nedávné, tak výběrově i ze starších období, a odpovídajícím způsobem je interpretovat pro potřeby obrany státu.

Tzv. „brannou propagandou“ se zabýval Vědecký ústav vojenský od roku 1935, nicméně výzkumu nebyl přikládán kritický význam, a proto vznikla závazná definice až o dva roky později, v květnu 1937. Tato byla pregnantně formulována bývalým pracovníkem Památníku, špkt. Josefem Brymem: „Brannou propagandou rozumíme každé působení směřující k docílení příznivého mentálního stavu občanstva k věcem brannosti národa a obrany státu; jejím cílem je vytvoření jednotného a trvalého zájmu v těchto otázkách, aby se dostaly do středu sociálních zájmů a byly provázeny vůlí uskutečnit jejich řešení. Využívá všech způsobilých prostředků, kladých i záporných a psychologických metod, aby tento žádoucí stav vzbudila emoci, podepřela rozumovými pravdivými argumenty, převedla jej do oblasti volního jednání jednotlivce a státního kolektivu“⁵². V praxi to pro Památník znamenalo, že je důležitým střediskem pro ovlivňování veřejného mínění, resp. pohledu veřejnosti na vojenskou službu, armádu a vojenství obecně. První polovina 30. let, kdy mezinárodní situace ve střední Evropě ještě nebyla natolik vážná, se těmto snahám nedostávalo sluchu ani ze strany veřejnosti, ani MNO v podobě koncepce postupu.

Snahy v oblasti branné propagandy v jejím počátečním stadiu komplikovala nepříznivá legislativní situace, daná již zníženou minimální společenskou poptávkou. Ta byla určena i převládajícím postojem k čemukoli militantnímu, což dokazuje krom jiného průzkum,

52 STRAKA 2009, s. 47-48

provedený v roce 1932. Jeho výsledky prokázaly, že stále panuje poválečná situace, charakteristická trvalým a obecným odporem k vojenství tehdejší monarchie (přínejlepším vlažný v mírových letech a silně negativní v důsledku válečných útrap a ztrát na životech), který se po vzniku republiky přetavil v nechuť k vojenství a vojenské službě obecně. Jednalo se o reakci zcela pochopitelnou a zdaleka ne ojedinělou na úrovni osobní i společenské; rozšířený postoj, pojímající první světovou válku jako krizi morálních hodnot, výmluvně charakterizuje notoricky známé označení první světové války jako „války, která ukončí všechny války“⁵³. V tomto směru se opět projevil mezigenerační rozdíl v úhlu pohledu na události prvních dvou dekád dvacátého věku. Generace, která dospěla před rokem 1914, měla k národní identitě a tím pádem i k vojenství diametrálně odlišný postoj, daný osobní zkušeností, než generace, prožívající dětství za války nebo těsně po jejím konci. Zde naopak převládal utopismus, idealismus, náchylnost ke zjednodušenému uchopení nedávné historie, a odklon od národního myšlení. Ruku v ruce s tím se také měnil vztah k událostem, jejich hybatelům a účastníkům, které vedly ke vzniku samostatného státu, kdy postupně ztrácely univerzální status nedotknutelné národní legendy. Tento názorový posun je současně jedním z faktorů, které definovaly okruh čtenářů vojenské, a samozřejmě i legionářské literatury.

Druhá polovina třicátých let s sebou nesla i dvacetileté výročí událostí světové války a mezníků v procesu vzniku samostatného státu, což se projevilo nejen v publikační činnosti, ale i v dalších oblastech osvěty. Mezi nejvýznamnější patří rozhlasové přednášky, která nejčastěji u příležitosti výročí popularizovala vybraná, často prestižní témata (např. přednáška F. Šteindlera k 80. výročí narození T. G. Masaryka)⁵⁴. Okruh propagační činnosti pak doplňovala expoziční činnost ve formě putovních výstav, kde Památník figuroval v poradenské roli, a tiskem v podobě brožur a průvodců.

Aktivita na poli tvorby pozitivního obrazu vojska a vojenství značně urychlil Anschluss Rakouska 12. března 1938. O značném posunu v prioritách svědčí záměr Vědeckého ústavu vojenského zřídít Ústředí státní propagandy. Z dnešního pohledu zní název této instituce přinejmenším varovně, nicméně tehdejší vnímání bylo spolu s řadou termínů prosto apriori negativních konotací; termín propaganda byl chápán obecněji jako systematické šíření názorů, které nutně nemusely být autoritativním dogmatem. O konsenzu ohledně

53 Termín, prvně použitý H. G. Wellsem jako název souborného vydání jeho článků *The war that will end war*. Motto záhy začalo žít vlastním životem, v poválečném období mělo pacifistický a idealistický význam.

54 STRAKA 2009, s. 54

nutnosti urychleně zřídit takovouto instituci svědčí i jména účastníků diskusního večera, svolaného na toto téma Rudolfem Medkem. Přítomny byly vedle činitelů armády a ministerstva obrany přední osoby meziválečného literárního dění: E. Bass, K. Čapek, J. Durych a V. Vančura. Jejich svorná podpora byla odrazem znatelné změny, kterou přinesla zhoršující se situace roku 1938. O silícím zájmu veřejnosti o otázky národní vojenské historie svědčí i skokový nárůst návštěvnosti muzea Památníku odboje na jaře a léte 1938: z cca čtyř tisíc návštěvníků do května navštívilo muzeum přes 36 tisíc lidí v červnu, v červenci dokonce necelých 47 tisíc. Srpen a září pak klesly na obvyklou hladinu; říjen již poznamenaly důsledky mnichovské krize, v jejímž důsledku byl památník uzavřen, aby posléze pokračoval ve své činnosti až do uzavření v září 1939. Mnichovská smlouva také doslova utřásla práci na řadě výročních publikací a expozic, plánovaných na 20. výročí založení republiky, stejně jako na snahách o bližší spolupráci s univerzitami v rámci záměru etablovat vojenské dějiny jako samostatný obor s příslušným akademickým zázemím.

5. Nakladatelské pozadí legionářské literatury s důrazem na plukovní kroniky

Ediční činnost jak Památníku osvobození, tak jeho předchůdců, zejména Památníku odboje, by zasloužila vlastní, hlubší průzkum, proto se u ní pozastavme spíše rámcově. Stejně tak čistě ve smyslu nástinu nezbytné části nakladatelského prostoru zůstane i ediční pozadí plukovních kronik, nevyšly-li ve spojení s Památníkem osvobození.

Nakladatelská činnost Památníku odboje byla spíše sporadická, a soustředila se výlučně na vědecké edice archivních dokumentů, soustředěné v edičních řadách *Prameny k dějinám osvobození*, *Knihovna Památníku odboje*, *Československá revoluce*, navazující *Naše národní osvobození* a *Vojensko-historický sborník*. V poměrně širokém zájmovém spektru vyšlo přes 115 titulů. *Knihovna Památníku odboje* (1919-1926 s posledními tituly v nákladu vydavatelství Za svobodu v roce 1929) se soustředila na téma osvobozenického boje jak na diplomatické a politické scéně domácí i zahraniční, tak především na československé legie⁵⁵. Edice vedle dobové i vzpomínkové publicistiky obsahovala z nemalé části i válečnou beletrii (z autorů jmenujme např. R. Medka, L. Sychravu, J. Koptu, J. Macha, V. Najbrta, J. Švece či V. Beneše), byla doplněna komentovaným vydáním archivních dokumentů a historickými statěmi. Ve znamení přednáškových cyklů se nesla edice *Československá revoluce*, publikující mj. přednášky E. Beneše a V. J. Klofáče, *Naše národní osvobození* pak pokračovalo traktáty mj. A. Eliáše, F. V. Krejčího a F. Bednařika. Rok 1924 pak k výročí úmrtí Jana Žižky přinesl tématickou řadu *Žižkova doba*. Kromě zmíněných edic vydal Památník odboje svá pravděpodobně nejvýraznější díla, sice obsáhlá, reprezentativní kompendia *Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920* a *Za svobodu*⁵⁶. Mimo ediční řady také stály samostatné publikace odborně dokumentární (např. *Návrat československých legií kolem světa do vlasti*, mapující repatriaci čsl. legií v Rusku po jednotlivých transportech z Vladivostoku). Vedle toho byly vydávány také výstavní katalogy muzejní průvodce a propagační materiály. Marginálně je také zastoupena dětská literatura (*O našich legiích, dětech a zvířátkách na Sibíři* z pera R. Medka). Na výtvarné úpravě se podíleli významní výtvarníci z řad legionářů, především František Kupka a Otto Matoušek. Tiskovou část nakladatelské praxe zajišťovaly tiskárny, které pak udržovaly dlouhodobou spolupráci s nástupnickým Památníkem osvobození a často i s jednotlivými pluky, majícími zájem vydat kodifikaci své

55 ZACH, Aleš. Památník odboje. Slovník českých nakladatelství 1849-1949 [online]. [cit. 2017-07-23]. Dostupné z: <http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/pamatnik-odboje.html>

56 Ibidem

historie. Převážně se jednalo o přerovskou tiskárnu J. Strojil, ve spolupráci s pražskými podniky Unie, Státní tiskárna, Grafia, a v závěrečném období existence Památníku odboje také tiskárna MNO.

Zmíněné nakladatelství Za svobodu založil ve spolupráci s Otakarem Vaňkem, důstojníkem legií a autorem a redaktorem legionářských publikací, v roce 1926 pozdější pracovník Památníku osvobození Vladimír Štěpán⁵⁷. Nakladatelství navázalo na ediční činnost Památníku odboje primárně v jeho memoárové a beletristické díce. Spolupracovalo s Památníkem odboje na vydání výpravného cyklu *Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920*. Záběr nakladatelství nebyl tak úzce profilován, jak tomu logicky bylo v případě PO. Vedle širokého spektra memoárů bylo nakladatelstvím předním vydavatelem legionářské literatury beletristického ražení (romány R. Vlasáka či O. Schäfera), v ediční řadě *Knihovna časopisu Legionářské besedy*, beletristického periodika, redigovaného R. Medkem.

Nakladatelskou sféru legionářské literatury však netvořila pouze institucionální nakladatelství při paměťových institucích. Neméně významnou pozici zaujímaly legionářské organizace a spolky v čele s Československou obcí legionářskou (dále jen ČsOL) a jejími předchůdci. Po utichnutí bojů o příhraniční oblasti do roku 1920 začaly spontánně vznikat lokální legionářské spolky, které nakonec daly vzniknout dvěma celkům: Svazu čsl. legionářů a Družině čsl. legionářů, které se 15. 7. 1921 sloučily do nestranné (v apolitickém smyslu) Československé obce legionářské. Ještě jako Družina čsl. legionářů vedla ediční řadu *Knihovnička družiny čsl. legionářů*, která v letech 1922-1933 obsáhla 37 titulů. Obdobně působilo tiskové, nakladatelské a vydavatelské družstvo Moravský legionář s jeho edicemi *Knihovna československé revoluce I-II*, *Hrdinové a oběti odboje* a *Legionáři ve vlasti*, které celkově obsáhly přes 70 titulů. Takřka okamžitě po vzniku republiky, ještě v roce 1918, zahájila svou činnost organizace Sdružení československých dobrovolců, působící paralelně s ČsOL. Její ediční řada *Knihovna čs. dobrovolce* obsáhla jedny z prvních vydaných dějin jednotek, vydaných již roku 1919, a do roku 1947 v ní vydala 12 titulů, mapujících historii menších samostatných legionářských jednotek a sokolských útvarů.

57 ZACH, Aleš. Za svobodu. *Slovník českých nakladatelství 1849-1949* [online]. [cit. 2017-07-23]. Dostupné z: <http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/za-svobodu.html>

Jedním z nejproduktivnějších nakladatelství, vyloženě se specializujících na téma československých legií a národního odboje, bylo nakladatelství Čin. Na rozdíl od mnoha nakladatelství, která byla založena v prvních letech existence republiky, a po vydání několika titulů zanikla, se nakladatelství Čin dostalo do popředí. Ačkoli legionářská literatura nebyla jediným polem jeho působnosti, vyšly zde často v prvním vydání díla J. Kopty, Kratochvíla, F. Langerera, Kubka a Nemasty⁵⁸. Legionářské literatuře věnovala několik edičních řad: *Válka a revoluce I-II*, *Doba*, *Románová knihovna Proud*, *Cestou ke svobodě*, *Knihovna osvobození* a *Knihovna Plamen*.

V podobném duchu se nesla i produkce nakladatelství Pokrok, vydavatelské společnosti, tvořené ČsOL a Československou obcí učitelskou. Po válce společnost nepříliš úspěšně vydávala časopis *Čas*, při kterém vzniklo nakladatelství, jehož nejúspěšnějším počinem byla edice pentalogie *Cestami odboje* (1926-1929). Edice *Dobrá četba*, inspirovaná po válce neaktivní Ottovou Světovou knihovnou, pak přinášela díla současných autorů za formálního editorského dozoru J. Kopty. V edici vyšlo i několik legionářských knih, kromě J. Kopty také F. Langerera a francouzského legionáře Ladislava Plechatého.⁵⁹

Výčet institucí, které svou činností přispěly do penza legionářské literatury v nejširším slova smyslu, by mohl pokračovat desítkami dalších edičních řad a nakladatelství; přesnější by snad bylo říci, že by bylo zatěžko hledat nakladatelství, které by v meziválečném období nevydalo alespoň jeden titul s touto tematikou. Omezíme-li se na nezbytně nutnou výseč z tohoto celku, která obsahuje nakladatelství a edice s legiemi spojená v kontextu práce, tedy subjekty vydávající memoáry dokumentárního, nikoli primárně beletristického charakteru, nebo nakladatelství při legionářských institucích, nebude tento výčet i tak zcela vyčerpávající, ale prezentující nejvýznamnější podniky této oblasti.

5.1 Bibliofilie

Bibliofilské tisky jsou v rámci legionářské literatury spíše výjimečnou, marginální záležitostí. Jejich minimální podíl na celkovém objemu legionářské literatury je dán již samotnou výlučnou podstatou bibliofilských vydání, a také malým podílem autorů-legionářů, jejichž tvorba by byla odpovídajícím obsahem bibliofilské formy. Najdeme-li v edičních plánech

⁵⁸ KAPLICKÝ 2010, s. 74

⁵⁹ Ibidem, s. 85-86

legionářských nakladatelství bibliofilské tisky, jedná se o edice autorů-legionářů, nicméně bez nutné obsahové souvislosti. Arno Sáňka ve svém soupisu *České bibliofilské tisky*⁶⁰ uvádí pouze Rudolfa Medka a Františka Langera. Dílo Medkovo je zastoupeno předně, díky jeho lyrické tvorbě. V úpravě Ludvíka Bradáče vyšly v edici Bibelot dílka *Dáma ve smutku* a *Dva hlasy*, v edici Vigilie pak *Nejhodnější děvče z Gronendaelu* a *Český ráj*, v edici Zodiak *Lístky z Francie*. Pozoruhodná je především dvojice titulů *Milovaní básníci* a *Řeč osudu*, vydaných v úpravě Františka Koblihy. Bibliofilské úpravy se dočkala také esej Františka Langera *Mrtví chodí mezi námi* v nákladu Spolku českých bibliofilů⁶¹.

Bibliofilské edice v pravém slova smyslu byly legionářské literatuře jako celku cizí. Její místo zde částečně suplovala nákladná knižní výprava, především po vazebné stránce, nicméně bez vyšších uměleckých ambicí. Celkově tyto snahy neměly primárně charakter výlučné, krásné knihy jako estetického celku, ale spíše potvrdit význam tématu jeho kvalitativním odlišením od zbytku produkce. Setkat se tak můžeme s řadou detailů, které svědčí o záměru titul esteticky pozvednout, ale nepřesahují rámec typografické úpravy, zejména titulního listu, v minimu případů pak typografických ozdůbek či iniciál. V několika málo případech se však můžeme setkat s číslovanými exempláři.

60 SÁŇKA 1923, passim

61 Tématu bibliofilii legionářských autorů se okrajově dotýká diplomová práce Daniela Čápa *České bibliofilství 1918-1938*, obhájená na Ústavu českých dějin FFUK pod vedením Prof. PhDr. Roberta Kvačka, CSc. v roce 2008.

6. Plukovní dějiny

6.1 Vznik a geneze žánru plukovních kronik v éře rakousko-uherské monarchie

Již samotný název, *plukovní kronika*, poměrně jasně vymezuje pole zájmu daného titulu. Obecně se tímto pojmem rozumí monografie, popisující působení pluku v určitém časovém rozmezí, nejčastěji od jeho založení po dobu vydání díla. V závislosti na době a místě vydání se poměr těchto složek může značně lišit, například posunutím nedávného konfliktu do popředí a marginalizace období starších. Mezi odbornými autory nepanuje jasná shoda v definici, ba i samotném klíči, na jehož základě lze daný titul označit za plukovní kroniku – obvykle je primárním východiskem skutečnost, zda kniha popisuje historii dané jednotky, ať už odborným, nebo beletristickým stylem⁶². Netřeba zvláště zdůrazňovat, že podoba těchto knih, stejně jako důraz na jednotlivé jejich složky obsahové i formální, doznal v průběhu času značných změn, daných i jejich původem. Jejich společnými znaky jsou však záměry informovat čtenáře o činnosti pluku, představit mu v rámci ilustrační složky jeho důstojnický sbor, poddůstojnictvo a mužstvo, jejich uniformy, výzbroj, výstroj a prezentovat činnost pluku v patriotisticky pozitivním světle⁶³. Dalším společným jmenovatelem jsou předpoklady k jejich samotné existenci, sice vznik stálého vojska a tím i instituce pluku, kontinuální zaznamenávání personálií a činnosti (jednotlivci či institucemi) a konečně samotná osoba autora. Obecně se jednalo o literaturu v prvotním záměru faktografickou, pro čtenáře, zvláště dobového, atraktivní především díky své autenticitě – použité informace pocházely přímo z popisovaného prostředí, od jeho přímého účastníka⁶⁴. Pojednávané téma, původ zpracovávaných informací a účel jejich kodifikace v určité formě našel přirozeně poměrně úzký okruh čtenářů. Primární cílovou skupinou byli příslušníci pluku, jak stávající, tak veteráni, jejich příbuzenstvo a nejbližší okruh, ačkoli se v průběhu 19. století do cílové skupiny postupně zahrnuje i laickou veřejnost.

Existenci „pravidelné armády“ v dnešním slova smyslu lze v zárodečných podobách sledovat již v období antiky (příkladem mohou být římské legie či pozdější, renesanční oddíly landsknechtů), nicméně pro v této práci pojednávaný kontext bylo zásadním období třicetileté války. Nejednalo se o první konflikt, kde byly nasazeny jednotky dlouhodobě udržované pro

62 PLUMBERGER 2013, s. 47

63 PAUSER, SCHEUTZ, WINKERLBAUER 2004, s. 165

64 ZIELSDORF 2016, s. 249

potřeby válečného tažení, nicméně v jejím průběhu se ukázal být koncept jednotky, která není svolávána pouze pro období války, ale udržovaná ve stálých početních stavech a se zajištěným materiálním zázemím rozhodující. Snad ještě zásadnější skutečností také bylo, že daná jednotka nefungovala jako do té doby obvyklá jednotka žoldnéřská, tedy až na výjimky bez stálé příslušnosti, ale byla přes osobu majitele pluku⁶⁵ vázána k panovníkovi. Pojem žoldnéřská je zde na místě alespoň částečně oprostít o obecně atribuovaného negativního významu, neboť se jednalo o fenomén jednak velmi rozšířený, druhak často patřila dobře spravovaná jednotka, bojující za žold, mezi velmi účinné prvky na bitevním poli, neboť v rámci koordinace, výcviku a množství zkušeností splňovala řadu kritérií, které definují dnešní profesionální armádu. Jsou známy i případy, kdy si jednotka sice podržela status žoldnéře, tedy poskytovala službu za finanční obnos, ale byla vázána slibem konkrétnímu panovníkovi⁶⁶. V tomto ohledu ve většině organizačně podstatných ohledů ovlivnil fenomén válečného podnikání (*Kriegsunternehmen*) a s ním neoddělitelně spjatá osoba Albrechta z Valdštejna.

Vazba majitele (později popř. velitele) pluku k panovníkovi s sebou v důsledku přinesla i jeho vazbu lokální. Průběžně se stabilizující a zdokonalující systém verbování, který se vyvinul v systém odvodů, s sebou přinesl i zavedení tzv. verbovacích oblastí (*Werbbezirke*), tedy předem stanovených lokalit, z nichž daná jednotka verbuje nové rekruty. Ačkoli byl daný systém verbování často upravován, jak z hlediska normativního, tak ve věci příslušnosti oblasti k pluku, začal postupně zapouštět kořeny v kulturním povědomí. Svědčí o tom nejen řada lidových písní, kde je ústředním motivem verbíř, či nucený odchod k vojenské službě, ale v pozdějších dobách i tradice původu vojáků daného pluku.

Existence dlouhodobě, tedy i v době míru, udržovaného pluku se stala základem i pro kontinuální zachycení jeho historie, stejně jako potřeby ji vůbec zaznamenávat. Důsledkem této kontinuity bylo zakotvení jak v sociálních strukturách, tak i ve strukturách paměťových, potažmo historických, a dalo vzniknout vzpomínkovým kulturám, vymezených sociální skupinou dané jednotky, které se staly základem pro „plukovní identitu“.⁶⁷ V oblasti militarií

65 Osoba, spojující funkce velitele pluku, správce jeho finančních záležitostí a majitele veškerého vybavení. Funkce existovala od raného 16. století v podobě *Feldhauptmanna* Landsknechtů do počátku 19. století, kdy byla postupně rušena (pozn. aut.)

66 Jedním z prvních a nejznámějších případů je Georg von Frundsberg, veterán italských válek ve 20. letech 16. století, který byl uznávaným velitelem a válečným podnikatelem na dvoře císaře Karla V (pozn. aut.).

67 ZIELSDORF 2016, s. 245

se nejednalo o úplné novum, neboť průběžně byly zachycovány činnosti různých jednotek například v kompendiu *Theatrii Europaei*⁶⁸ či celků, pojednávajících vojsko a vojenství obecně, a samozřejmě zpravodajských relacích. To je případ především pozdního 16. a první poloviny 17. století, kdy v teoretických publikacích o vedení války či vojenství nacházíme krom doporučení a úvah na téma také útržkovité zmínky o činech vybraných jednotek, zpravidla však kvůli známé osobě velitele či významné události, na níž se podílely. O plukovních historiích per se tedy zatím není možné hovořit.

Tento stav zůstal až do konce první poloviny 18. století takřka beze změny; je až překvapivé, že první zaznamenané publikace, které se dějinám rakouské armády věnují alespoň v rámci zběžného přehledu, vznikají až v 60. letech 18. století. Příčiny existence tak dlouhé proluky lze najít převážně v absenci organizace, která by sběr, zpracování a publikaci písemností zaštitila a centralizovala, tedy vojenského archivu. S jistotou lze tvrdit, že písemnosti byly od roku 1650, tedy od doby permanentní existence stálého vojska a s tím i generálního válečného komisariátu (*Generalkriegskomissariat*) ukládány právě tam, popř. na jeho lokálních pobočkách v zemských hlavních městech⁶⁹, a na nižších organizačních úrovních, zpravidla na úrovni pluku. Z těchto fondů se však boužel dochovalo minimum, převážně pro léta 1738-1768, a to ještě torzovitě⁷⁰. Jako doplňující zdroj zde také figurují vojenské matriky jednotlivých pluků, vedené od poloviny 18. století, které však byly vedeny v rámci farností a definitivně sjednoceny byly teprve v roce 1919.⁷¹

Tato poněkud neutěšená situace byla v mnoha ohledech zlepšena v polovině 18. století, zejména rokem 1751, kdy byla v rámci tereziánských vojenských reforem založena vídeňská vojenská akademie⁷², a to současně v několika ohledech. Předně v oblasti institucionalizace vojenského školství, tím pádem jeho unifikace a centralizace; ruku v ruce s tím přichází i počátek souvislého přehledu o absolventech, tedy důstojnickém sboru, který se stal základem pro vydávané jmenné seznamy (viz dále). Dále také dochází realizace péče o tradice, s již zmíněnými komemoračními a kodifikačními aspekty, stojící mj. jako jeden z kořenů zájmu vojska o vlastní historii, sice v rámci péče o tradice udržovat prestiž armády a

68 Obsahové členění tohoto díla upřednostňovalo chronologickou a geografickou linku oproti selektivnímu sledování daných jednotek

69 PAUSER 2004, s. 166

70 Ibidem, passim

71 Ibidem, s. 165

72 Něm. *Theresianische Militärakademie*, často též jen *Theresiana*. Ibidem, s. 170

pozvedávat morálku, a současně přání poučit se z historického příkladu a zachovat jej pro budoucnost⁷³. Dalším faktorem, který byl výchozí pro existenci plukovních historií, byla výchozí pramenná základna. Její nedílnou součástí nejen pro 18. století, ale i maldší období, tvoří skupina periodicky vydávaných personálií, vydávaných rakouským ministerstvem války, a které dodnes tvoří nepostradatelnou pomůcku pro práci historickou, či genealogickou.

Prvním z nich byly od roku 1790 tzv. schematismy (*Militärschematismus*), v jejich prvnotní podobě jako soukromé práce. Schematismus přinášel jmenný přehled generality a majitelů pluků, od roku 1792 také seznamy vyšších důstojníků, od roku 1804 pak kompletního důstojnického sboru. Název i záběr tohoto periodika se za 129 let jeho vydávání několikrát změnil: v letech 1790-1803 byl vydáván pod názvem *Almanach (für das Jahr...)*, po roce 1815 se název ustálil na *Schematismus*, který byl změněn až za první světové války, kdy periodikum vycházelo v letech 1916-1918 jako *Ranglisten*. Z jeho původní, takřka rukopisné podoby se titul záhy vyvinul v kompletní přehled důstojnictva všech armádních složek (ty často mívaly vlastní, souběžně vydávané řady), a tvoří tak jeden z klíčových pramenů pro nejen rakouskou, ale i českou vojenskou historii. Přelom 18. a 19. století pak přinesl další dvě události, které spolu s napoleonskými válkami stály za značným rozmachem plukovních kronik v devatenáctém století, sice založení vídeňského Kriegsarchivu r. 1801 a založení časopisu *Österreichische Militärische Zeitschrift* v roce 1808⁷⁴

Vraťme se však zpět do počátku druhé poloviny 18. století. Ačkoli první přehledová a primárně obrazová publikace jednotek s jejich krátkou charakterizací, spočívající v podstatě jen v uvedení roku založení a jména majitele pluku, tzv. *Gudenus-Handschrift*, pochází z roku 1732⁷⁵, nejstarší jeho obdobou, zaměřenou již čistě na rakouské pluky, pochází z roku 1762. *Kurzgefaßte Geschichte aller Kaiserlich-Königlichen Regimenter zu Pferde und zu Fuß* z pera Johanna Friedricha Seyfaharta, rodáka z Halle an der Saale (1727-1786 tamtéž), autora obdobných publikací pro pruské prostředí, lze v širším slova smyslu považovat za první plukovní historii, ačkoli se drží souborně-přehledového úzu. Titul přináší přehledný seznam aktivních pluků, jejich majitelů, velitelů, a krátké shrnutí jejich historie (zpravidla necelé dvě strany), včetně vyzdvižení úspěšných nasazení. Systematičnost, popis výchozích pramenů v

73 HOCHEDLINGER 2009, s. 2

74 HOCHEDLINGER 2009, s. 8

75 Význam tohoto rukopisu spočívá především v jeho prvenství jako ilustrativně přehledového díla, zahrnující i rakouskou císařskou armádu. Jedná se o součást konvolutu *Manuscripta ad militiam spectantia* a je uložen v Landesarchiv Baden-Württemberg pod signaturou Hfk-Hs Nr. 105.

autorské předmluvě a jmenný rejstřík pak stanovují základní podobu, která v plukovních historiích v zásadě zůstane nezměněna. Titul se dočkal několika aktualizovaných reedic. Podoba souborného přehledu s časovým rozpětím od založení pluku do doby vydání pak zůstala dominantní až do konce 18. století, nicméně zmapování nejmladších plukovních dějin se stávalo podrobnějším. Tuto tendenci lze připsat tereziánským, potažmo josefinským reformám, zejména pak nařízení Josefa II. z roku 1779 k retrospektivnímu pramennému zpracování polních tažení od r. 1740⁷⁶.

Toto nařízení mělo odpovídající publikační odezvu v podobě monografických zpracování válek o rakouské dědictví a sedmileté války, stejně jako edicích memoárové literatury. Ilustrovaný přehled rakouských pluků pak vychází roku 1796 pod názvem *Geschichte und bildliche Vorstellung der Regimenter des Erzhauses Österreich*. Ačkoli nese nepřehlédnutelnou podobnost s rukopisem z roku 1732, reaguje zřetelně na již existující edice dějin rakouské armády tím, že ilustrační aparát zcela dominuje, a naopak takřka rezignuje na vlastní dějiny pluků. Samotná obrazová složka, čítající 166 barevných mědirytů, je pak vyčerpávajícím představením uniforem všech složek tehdejší rakouské armády, včetně přehledu barevného rozlišení některých pluků. 18. století v této oblasti pak uzavírá dvousvazkové dějiny *Geschichte der Kais. Königl. Kriegsvölker*, které rozvíjejí již vytyčenou linii sumárních přehledů.

Devatenácté století, zejména jeho druhá polovina, s sebou přinesla renesanci žánru plukovních dějin. První dekáda žádné zásadní změny nepřinesla, nicméně napoleonské války poskytly značné množství materiálu ke zpracování. Přesto pochází drtivá většina zaznamenaných kronik až z druhé poloviny století⁷⁷. Podnětem zde byly jednak války revolučního roku 1848, tak především prusko-rakouská válka roku 1866. Rakouská porážka spolu se všemi jejími důsledky znamenala citelnou ránu pro prestiž a sebevědomí rakouské armády.

Snahou o řešení nastalé situace byl impuls ministerstva války jednotlivým plukům, nabádající k vydávání vlastních plukovních historií. Toto potvrzuje a definitivně konstituuje podobu plukovních dějin až do konce první světové války; sice v rámci „péče o tradice“

76 HOCHEDLINGER 2009, s. 14

77 Situace je zde zkomplikována jednak nepřeborným množstvím vydaných titulů, zejména v 2. polovině 19. století, druhá neexistencí spolehlivého soupisu.

vydávat takřka propagandistické tituly, které zaznamenáváním a vyzdvihováním hrdinských činů jednotky pozvedávají nejen morálku jednotky, ale zvyšují i její prestiž celkově⁷⁸. Vzhledem k velmi častému nákladu těchto kronik vídeňskou Dvorskou a státní tiskárnou (K. Hof- und Staatsdruckerei) lze předpokládat, že tiskárna měla plukovní historie ve svém edičním plánu na prioritním místě. Počet vydaných plukovních historií počínaje 60. lety strmě vzrůstá; není proto překvapující, že jejich kvalita byla silně variabilní a oscilovala mezi obsahově nepříliš hodnotnými krátkými statěmi s propagandistickým vyzněním a řadou ilustrací, až po důsledně a podrobně zpracované tituly, které vycházely z dnes z valné části ztracených plukovních archivů, či jiných dnes již nedostupných⁷⁹ písemností. Často vícesvazkové publikace o řádově tisícovkách stran obsahovaly krom vlastního textu i bohatý poznámkový aparát, medailonky osobností, podrobný popis využitých zdrojů a pramenů a bohatý ilustrační doprovod, nejčastěji litografický, což platí především pro 80. a 90. léta 19. století. Tyto plukovní kroniky jsou dnes neocenitelným pramenem při studiu historie pluku nejen v vojenského hlediska. Přelom století pak také přinesl krom dalších i zásadní historiografické dílo A. Lothara von Wredeho, osmivazkové kompendium *Geschichte der K. u. K. Wehrmacht*, vydávané v letech 1898-1903. Spolu s důkladně zpracovanými plukovními dějinami se jedná o zásadní, takřka encyklopedické dílo, které svým způsobem završuje snažení autorů plukovních kronik. Koncepcí se vrací do první poloviny 18. století a tehdejších přehledových publikací, nicméně v nepoměrně širším záběru a větší hloubce.

Vypuknutí 1. světové války pak ukončilo již doznívající rozmach, kdy vydávání barvitých popisů hrdinských činů, s postupně utlumeným jejich tragickým aspektem nevyhnutelných ztrát na životech, nahradilo – symbolicky i fakticky – vydávání seznamů nezvěstných, raněných a padlých⁸⁰.

78 HOCHEDLINGER 2009, s. 11

79 Bohužel častou příčinou ztráty archivních pramenů jsou skartace z kapacitních důvodů, jak v 19., tak 20. století.

80 *Alphabetisches Verzeichnis der in den Verlustlisten = Abecední seznam jmen, uvedených v Seznamech ztrát = Betüsoros jegyzék számu veszteségi kimutatásban tetsorolt nevekröl = Wýkaz alfabetyczny nazwisk, wymienionych w listach strat = Alfabetiski popis imena, navedenih u popisima gubitaka = Consemnarea alfabetică numelor indicate în listele de pierdere = Abecedni seznamek imen, navedenih v seznamkih izgub = Abecedarský seznam mên v listoch straty naznačenih = Elenco alfabetico dei nomi nelle liste delle perdite.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914-1919. ISSN 2076-8532.

7. Československé legionářské plukovní kroniky

Zaznamenávat historii nevyhnutelně znamená zaznamenávat i válečné události.

Význam, který je připisován zachycení bojů, ať již ve jménu svobody, práva či pokroku, spolu se způsobem této kodifikace neklamně vypovídá i o společnosti, která tyto události prožívá a udržuje v paměti. Stejně tak je vypovídající způsob, kterým tak činí – ať je to monumentem, obrazem, tradicí, rituálem či písmem. Každý z těchto artefaktů nese rukopis, který zpravidla drobnými detaily a znaky celku vypovídá o jeho autorovi více, než by bylo na první pohled patrné.

Dějiny konfliktů mají v české, potažmo československé kolektivní a historické paměti zvláštní místo. Obecně vžitý obraz čistě národních úspěchů na válečném poli je spjat s často idealizovaným obdobím středověku; stejnou, ne-li ještě větší část pak zaujímají konflikty, jejichž výsledek byl zásahem třetí strany zvrácen v český neprospěch s dlouhodobým dopadem (příkladem za všechny budiž bitva na Bílé hoře). Stejně tak se do historické paměti zapsala i služba pod „cizím“ praporem, přesněji řečeno příslušnost českých zemí k rakouskému vojsku. První světová válka, vznik československých zahraničních dobrovolnických sborů a založení samostatného státu pak bylo zcela unikátní situací, která v závislosti na interpretaci byla buď vybočením, nebo naopak završením dějinného narativu. Leitmotiv boje za samostatnost, často spojující v jedné kontinuální linii hnutí, okamžiky a osoby českých dějin, svatováclavskou tradicí počínaje a husitským hnutím konče, byl převzat zásadním a bezesporu ikonickým hybatelem ve snahách o vznik Československé republiky – legiemi. Jejich ikonický status byl zčásti budován postupě a cíleně se záměrem vytvořit pozitivní precedens, ikonický, hmatatelný důkaz dosažení cíle. Současně s tím byla demonstrována i morální čistota jejich vzniku a činnosti, oprávněná bojem proti rakouskému (obecně spíše německému, v původním slova smyslu tedy spíše velkoněmeckému) útlaku, a tím pádem vymezení se proti zažitým negativním aspektům vnímání válek; zejména po skončení do té doby největšího válečného konfliktu byla tato otázka nanejvýš aktuální.

Plukovní kroniky proto tvoří pozoruhodný průsečík těchto snah, snoubící péči o tradici a kodifikaci následováníhodného příkladu. Současně však paradoxně vycházejí z tradice, která byla importována rakouskou vojenskou kulturou, jejíž vztah k plukovním historiím byl dlouhodobě podporující. Jejich účel, tvořit nejen připomínku událostí pro členy pluku (v

případě československých kronik tedy automaticky i pro přímé účastníky), ale současně i udržovat pozitivní obraz vojska u veřejnosti, pokračoval ve šlépějích rakouské tradice, od níž se celá myšlenka československé samostatnosti snažila oprostít. Množství prvků, které si legionářské kroniky zachovaly jako dědictví jejich rakouských předchůdců, svědčí o zažitosti podoby tohoto typu literatury, stejně jako o jejich funkčnosti. Díky této návaznosti měla většina legionářských kronik ustálenou podobu. Čtenář byl uveden předmluvou autora, vyjadřujícího svou motivaci k sepsání díla, spolupracovníky a zběžně popíše výchozí prameny. Autorská předmluva byla často doplněna o předmluvu některé z předních osobností legionářské sféry. Následovalo tělo textu, chronologicky popisující působení pluku od jeho vzniku po repatriaci, doplněné o seznam padlých, raněných a pohřšovaných legionářů. Seznamy ztrát byly v řadě případů jednoduchými typografickými ozdobami upravené v až pietním rázu, typicky rámem, tvořeným jednoduchou nebo zdvojenou linkou. Titul pak uzavíraly schématické, mapové a další přílohy; fotografická, popř. ilustrační složka byla včleněna do textu či zařazena za něj. V některých případech byl uveden i jmenný a místní rejstřík.

Konkrétní podoba textu se lišila v závislosti na osobě sestavovatele a zejména pak roku vydání. První poválečná léta jsou typická spíše než plnohodnotnými a vyčerpávajícími vydáními plukovních kronik jejich zkrácenými předchůdci - „stručnými dějinami“⁸¹. Jak název napovídá, jednalo se o zkrácenou, zjednodušenou verzi zpracování historie jednotky, vydanou v podobě nástinu jako publikace dosavadního stavu výzkumu. Stylisticky pak kroniky oscilují mezi důkladným chronologickým zpracováním, psané odborným stylem, a skoro až beletristickou formou popisu děje při zachování srovnatelné informační hodnoty. S tím úzce souvisí i problematika použitých zdrojů a pramenů. S postupnou repatriací archivních fondů, ukončenou rokem 1920, se stal referenční institucí Památník odboje, a později Památník osvobození, který tyto fondy spravoval. Vedle archiválií pak tvořily výchozí zdroje zápisky pamětníků (včetně autorových), rozhovory, periodika, vydávaná během války v místě působení příslušné jednotky, a archiválie (např. informační svodky), uložené jinde, než v Památníku – zpravidla v osobním archivu, nebo v rámci písemností dané jednotky. U později vydaných kronik jsou také jedním z výchozích zdrojů kroniky již vydané, případně zpracované historie jednotek nižších organizačních úrovní (např. 1. samostatná technická

81 Např. IVIČIČ, V. 7. *tatranský pěší pluk (jeho stručné dějiny)*. Nitra: Nákladem vlastním, 1932

rota⁸² či 1. úderný prapor „Sibiřských legií“⁸³). Podrobně zpracované plukovní kroniky začínají vycházet až na sklonku 20. let, i přesto se však v předmluvách nemalé části z nich dočteme, že titul byl vydán ku příležitosti výročí vzniku pluku a bude v budoucnu rozšířen. Z tohoto důvodu je také patrná zvýšená četnost vydaných plukovních kronik i komemorační legionářské literatury všeho druhu (nejčastěji v podobě krátkých brožurek) v letech 1926-1928 a 1936-1938.

První plukovní kroniky proto pocházejí právě z roku 1920, kdy nákladem Památníku odboje vyšla *Pamětní kniha 1. střeleckého pluku Mistra Jana Husi spolu s Pamětní knihou 1. střeleckého pluku*. Postupné zpracovávání látky je jasně patrné, pokud vyčíslíme počet datovaných vydaných plukovních kronik za jednotlivé roky: již zmíněný rok 1920 přinesl tři vydání, 1924 jedno, 1926 2 tituly, 1927 3 tituly, léta 1928, 1931-1933 po jednom titulu, 1934 tři tituly, 1936 2 tituly, a konečně léta blížící se mezinárodní krize 1937 a 1938 osm a čtyři tituly. Zvýšená četnost koncem třicátých let pak svědčí o záměru zpracovat danou látku spíše než k výročí založení jednotky do dvacátého výročí vzniku republiky.

7.1 Nakladatelská stránka čsl. plukovních kronik

Nedílnou součástí procesu zrodu knihy je její nakladatel. Specifické prostředí, v němž plukovní kroniky vznikaly, se odrazilo i na výběru instituce, která knihu vydala. V prvních letech republiky byl předním vydavatelem legionářské literatury celkově Památník odboje, který za deset let své existence vydal 115 titulů⁸⁴. Ediční záběr Památníku odboje měl poměrně široký záběr v rámci tématu legií a národního osvození. Vyšla zde větší část memoárů, básní a deníků, místy na základě až nekritického výběru: G. Thuning-Nittner uvádí, že „když jsem prohlázel ediční katalog, všiml jsem si, že nebylo vyhládlého novináře,

82 *Kronika 1. samostatné technické roty v první českoslov. husitské střelecké divisi 1917-1920*. Terezín: Ženíjní pluk 1 v Terezíně, 1927

83 VEJNAR, Jindřich. *Úderný prapor: kronika prvního úderného praporu "Sibiřských legií"*. Praha: hraničářský prapor č. 6 Sibiřských úderníků, 1930.

84 ZACH, Aleš. Památník odboje: Nakladatelství při stejnojmenném vojenském ústavu v Praze. *Slovník českých nakladatelství 1849-1949* [online]. 2008 [cit. 2017-04-26]. Dostupné z: <http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/pamatnik-odboje.html>

škrabala a mazala, který by o své cestě domů nenapsal knihu⁸⁵. Ze zjištěného výběru plukovních kronik vydal Památník přímo pět titulů a na dvou dalších spolupracoval.

Nejčastějším způsobem vydání bylo vydání v režii samotného pluku; můžeme se setkat i s termínem „nákladem voj. zátiší⁸⁶“. Tiskovou stránku zde zajišťovala tiskárna v místě dislokace pluku, či byl titul vydán ve spolupráci s místním legionářským spolkem (nejčastěji ve spolupráci s ČsoL), popřípadě kýmkoli, kdo byl schopen obstarat náklad knihy. To je případem např. Kroniky 6. čsl. střeleckého pluku „Hanáckého“, která byla vydána v Olomouci tamním knihkupcem Metodějem Lužným. Pozoruhodná je také skutečnost, že i po vzniku Památníku osvobození, tedy sjednocené instituce, skýtající nepoměrně snazší podmínky pro ediční činnost (už vzhledem k existenci designovaného nakladatelského oddělení), vyšlo jeho nákladem jen marginální množství knih, a třicátá léta byla spíše ve znamení vydání u lokálních nakladatelů, či ve spolupráci s legionářskými spolky. Decentralizovaný způsob edic jasně svědčí také o roli Památníku odboje, popř. Památníku osvobození jako instituce informační, nikoli direktivní, a vydání plukovní kroniky tak byla v celé jeho šíři primárně iniciativou daného kolektivu.

7.2 Ilustrační a obrazová složka

Ilustrační a obrazový doprovod tvoří jednu z nejzajímavějších stránek československých legionářských plukovních kronik, byť poměrně paradoxním způsobem. Je známou skutečností, že se v odbojovém hnutí angažovali přední čeští výtvarníci různých disciplín, a to jak přímo na frontě, tak v exilové činnosti. Namátkou jmenujme Františka Parolka, Václava Špálu, Františka Kupku, Kamila Cipru, Otu Gutfreunda, Viktora Nikodema či Jana Zázvorku či Vojtěcha Preissiga. Zcela unikátní skutečností je, že ačkoli můžeme nalézt ilustrace V. Preissiga či F. Kupky ve vybraných titulech legionářské literatury⁸⁷, v oblasti výtvarné úpravy plukovních kronik se neangažoval *nikdo ze jmenovaných*.

85 THUNING-NITTNER 1970, s. 242. V orig.: Als ich den Verlagskatalog durchsah, bemerkte ich, daß es keinen verhungerten Journalisten, keinen Federkratzer und Tintenschmierer gegeben hat, der nicht über seine Heimreise ein Buch herausgegeben hätte.

86 Vojenské zátiší byla vyhrazená sekce kasárenského prostoru, sloužící primárně ke kulturním účelům. Vedle prostoru pro přednáškovou, hudební a divadelní činnost byla jeho součástí útvarová knihovna (pozn. aut.).

87 Jedná se např. o Kupkovy ilustrace v knize Lva Sychravy *Duch legií*, které zdobí Kupkovy kresby blanických rytířů a tance smrti, původně vydané ve věstníku kolonie a dobrovolníků ve Francii (*Bulletin de la colonie et des volontaires tchèques de France*).

Příčiny tohoto stavu věcí můžeme nalézt především v rázu plukovních kronik jako titulu, oslovujícího poměrně úzkou skupinu čtenářů, a vznikající v rámci komunity legionářské, popřípadě armádní. Autorský proces ve vojenském prostředí nutně nevylučuje spolupráci s civilní sférou, nicméně podstata plukovní kroniky jako úzce vymezeného výseku českých vojenských dějin z ní činí ve srovnání se soubornými kompendii typu *V boj* či *Za svobodu* druhořadý, spíše až marginální počín. Druhým aspektem, který silně ovlivnil obrazovou složku, je pak častý dokumentární ráz. Ten se na výsledné podobě odrazil nejen snahou využít dobového kresebného materiálu, který tak balancuje mezi rolí ryze dokumentární a estetickou, ale především drtivou převahou fotografií jako obrazové složky. Jejich sazebná úprava v rámci celého textu se liší v závislosti na nakladateli, převažují však fotografie organicky vsazené do textu, nejméně často zastoupené jsou pak fotografie vevázané na samostatných listech. Stabilní součástí je mapová příloha, zpravidla oddělená za hlavní textovou část a vevázaná nikoli spolu s textovou součástí, ale na „křídélkách“. Výjimku tvoří faksimile rukopisných plánů, které nalézají místo na samostatných listech, ojediněle v zrcadle sazby, v těle textu.

Fotografie nahrazují poněkud neobratně i složku ilustrační v místech, která fotografii není bytostně vlastní, sice v místě frontispice. Ten bývá namnoze nepřítomný, nebo je prostor naproti titulnímu listu vyplněn symbolicky, nejčastěji znakem pluku; můžeme se ale setkat i s fotografiemi plukovních insignií. Celková výtvarná úprava je spíše minimalistického ražení, a přelom 20. a 30. let odděluje úvodní období prvotín a uspěchaných, nedokonale zpracovaných vydání ku příležitosti výročí a období ustálenějšího, které sice také nemá uměleckých ambicí, ale je poznamenáno předchozí zkušeností (zejména v případě pluků, které své dějiny vydaly vícekrát v různě dokončených formách). Není ovšem pravidlem, že by zmíněný minimalismus byl záležitostí rozsahu ilustrační složky; výpravné publikace k 10. a 20. výročí založení pluku obsahují obrazovou přílohu v řádu desítek fotografií a faksimilií.

7.3 Typografická úprava

V případě písmové podoby plukovních kronik je situace analogická situaci ilustrační, přinejmenším v rámci skutečnosti, že přední typografické počiny se plukovním kronikám vyhnuly. Písmová složka se různí obdobným způsobem, jako složka obsahová a ilustrační,

tedy v závislosti na autorovi, popř. autorském kolektivu, období vydání a nakladateli. V základu zůstává poplatná průměru, typickému pro dané období a lokalitu, a zpravidla spoléhá na vybavení příslušné tiskárny. Především u výročních vydání kronik se však můžeme setkat s nákladnějším typografickým aparátem, který krom typografických ozdůbek obsahuje i iniciály a barevná vyznačovací písma.

Zmíněné iniciály se vyskytují ve třech vybraných publikacích, sice v knize *Činnost 28. čs. Pěšího pluku v osvobozené vlasti* s ilustracemi Josefa Solara, *Hanáci v revoluci: kronika 6. čsl. střeleckého pluku Hanáckého a Úderný prapor*. V prvním případě bylo použito písmového materiálu starší provenience, neboť diakritizované písmo i použitá iniciála odpovídá úzu posledních desetiletí 19. století. Pozoruhodná je ovšem úprava druhé jmenované knihy, *Hanáci v revoluci*, vydané k 10. výročí vzniku republiky, a to použitím cyklu iniciál. Začátek první kapitoly zdobí červeně tištěná dvanáctiřádková figurální iniciála, další kapitoly jsou uvedeny černě tištěnými iniciálami s vegetabilním motivem identického rozměru. V případě třetího jmenovaného titulu jde o jedinou iniciálu, uvozující počátek knihy. Iniciála celkovou stavbou vychází z italské renesance konce 15. století, nicméně bližší ohledání ornamentu odhalí detaily vegetabilního motivu, který spíše volně odkazuje na tradici Morrisovy filosofie Arts & Crafts. Tento v rámci celku neobvyklý, archaizující prvek jde ruku v ruce s častými odkazy na významné momenty českých dějin, které se však v estetické úpravě plukovních kronik promítly jen okrajově.

Obdobně okrajově jsou využity typografické ozdůbky. V jednoduché formě linek se vyskytují pouze ve dvou případech, sice v titulu *Dějiny pěšího pluku 10. Jana Sladkého Koziny*, kde každou kapitolu uzavírají dvě vlnovky, a *Slezského pluku*, kde úvod uzavírají dvě svislé, kroucené linky. Obdobně minimálně jsou u nejstarších kronik využity viněty, jak v textu, tak na titulním listu. Marginálie jsou přítomny pouze v jednom případě, kterým je *Kronika 2. československého pěšího pluku Jiřího z Poděbrad 1916-1920*. Úzus převažující jednoduché, nenáročné typografické úpravy se projevuje i v podobě titulních listů. Tyto jsou pojaty čistě typograficky, v jednotlivých případech se objevuje vyznačovací písmo (grotesk, egyptienka) či soutisk s použitím červené tiskové barvy.

7.4 Vazebná úprava a obálky

Vazebná složka se poněkud vymyká linii, určené ostatními prvky plukovních kronik. Na rozdíl od složky ilustrační, která je tvořena převážně fotografickým materiálem, je nositelkou původní grafické tvorby ve většině případů, ať je již obálka řešena primárně typograficky s jednoduchým symbolickým doprovodem, nebo ilustračně. Spolu s čistě typografickým řešením obálky, kdy její autor pracoval s kombinací plátěné vazby a barvy textu, tvoří doplnění typografického pojetí jednoduchým, zpravidla heraldickým motivem nejčastější podobu obálek. Minoritní skupinu pak tvoří celostranné ilustrace, jako například obálka *Kroniky 3. střel. pluku Jana Žižky z Trocnova*, kdy byla na celou plochu obálky využita figurální perokresba, a ojediněle pak fotomontáže. Ačkoli byla práce s fotografií na obálkách 20. a 30. let rozšířenou metodou, jíž využívali jak surrealisté, tak nakladatelství spojená s širším estetickým názorem, jako např. Družstevní práce, k úpravě obálek plukovních kronik byla užita jen zcela okrajově. Ojedinělým příkladem je *Pěší pluk 22. „Argonský“*, jehož obálku zdobí člen roty Nazdar, stojící v příznačné scénérii francouzských zákopů; samotná postava legionáře je ateliérovou fotografií, přenesená na pozadí měsíční krajiny, v níž se válkou zasažená část Francie změnila⁸⁸.

Převažujícím způsobem úpravy však byla plátěná vazba, opatřená slepotiskovým textem, v nejčastěji zastoupené podobě čistě typografická, v co do četnosti navazující skupině pak doplněná znakem dané jednotky. Zde je možno hovořit o typickém stylu obálek plukovních kronik, ačkoli množství takto vydaných titulů je v poměru k obvyklé výši nákladu jiných žánrů mizivé; náklady plukovních kronik se v uvedených případech pohybovaly v řádu nižších tisíců. Grafická úprava vazeb je také oblastí, kde je vedle spolupráce na úrovni paměťové instituce znatelný i vliv Památníku osvobození, neboť uváděnými autory obálek byli často Viktor Nikodém, legionář a výtvarný poradce v Památníku odboje, a žák Františka Kysely Josef Solar. V rámci celku nelze hovořit o homogenním, jednotném stylu, nicméně spíše o větších skupinách, jejichž podoba byla dána podobnými okolnostmi vydání, nebo jejich vzhled ovlivnil konkrétní autor, ať již přímo, nebo stanovením funkčního příkladu, který byl v dalších případech následován.

⁸⁸ Usuzovat tak lze nejen z typické postury postavy při fotografování v ateliéru, ale i v detailech nepřírozené kompozice a různé hloubky ostrosti postavy vůči pozadí. Jednalo se o běžně užívanou techniku.

8. Komparace vybraných legionářských kronik

V předchozích kapitolách popisovaná geneze a typika celku legionářských kronik by nebyla kompletní bez podrobnějšího rozboru konkrétních titulů, nesoucích charakteristické rysy určitého období ve vývoji žánru. Na základě nástinu geneze žánru v předchozích kapitolách můžeme tento periodizovat do dvou základních časových úseků, vymezených typiky publikované literatury. První, desetileté období mezi lety 1918 a 1928, se může jevit skoro až příliš široké, nicméně snaha zpracovat alespoň částečně dějiny jednotlivých pluků nejpozději k desetiletému výročí vzniku republiky tuto etapu uzavírá v celky, obsahující první podoby plukovních kronik. Ty se samozřejmě vzhledem k délce časového úseku, formování výchozích institucí a individuálnímu přístupu ke zpracování místy navzájem liší, nicméně jsme s to identifikovat dvě základní skupiny.

První tvoří drobné svazky nejvýše do stovky stran s fotografickou přílohou, vydané bezprostředně po konci války, resp. vzniku republiky, plnící pouze komemorační funkci bez ambicí zpracovat dějiny pluku podrobněji. Tyto „stručné dějiny“, jak často praví titul, si kladou za cíl pouze připomenout existenci a vybrané činy daného pluku s tím, že plnohodnotná plukovní kronika bude teprve zpracována. Logicky také rezignují na nákladnější typografickou i vazebnou úpravu. Písmová složka tak vychází z úpravy navržené tiskárnou, vazba je zpravidla měkká; tato podoba byla zvolena s nejvyšší pravděpodobností s ohledem a co nejvyšší ekonomičností celého podniku. Skupinu druhou pak tvoří tituly, vydávané k desetiletému výročí buď vzniku dané jednotky, nebo ke vzniku samostatného státu. Tyto mají již charakter koherentní monografie s náležitostmi plukovní historie, tedy především soupisu ztrát, fotografickou a mapovou přílohu a v různých formách soupis či popis výchozích pramenů (ať již formou soupisu, či v rámci předmluvy). Míra úplnosti zpracování celku látky se různí, pro kroniky prvního desetiletí je typická spíše nedokončená podoba, vydaná jako výroční publikace, skýtající základ pro další rozšíření. Na tuto skupinu v následující dekádě (1928-1938) pak navazují rozšířená, propracovanější vydání, především po obsahové stránce. Tato se rokem vydání nutně neváží ke konkrétní události, nicméně záměr vydání k některému ze jmenovaných výročí je zřejmý i zde.

Jako zástupné příklady jednotlivých období, nesoucí většinu či všechny ze jmenovaných znaků, vezměme trojici titulů. První období, charakteristické úzkou spoluprací s

nově založeným Památníkem odboje, charakterizuje kronika z pera Václava Ivičiče *Tatraci: dějiny 7. střeleckého tatarského pluku od jeho založení do návratu do vlasti*, vydaná nákladem Památníku roku 1924. Druhou skupinu pak z více hledisek představuje kronika 6. pluku *Hanáci v revoluci: kronika 6. čsl. střeleckého pluku hanáckého*; krom vydání titulu v roce 1918 se současně jednalo o mírně opožděnou výroční edici k založení pluku, nicméně k desetiletému výročí jeho prvotního nasazení. Posledním titulem, reprezentujícím plukovní kroniku v její plně dokončené podobě, pak představuje kronika 5. pluku *5. československý střelecký pluk „Pražský“ T. G. Masaryka v boji za svobodu vlasti 1917-1920*.

8.1 Tatraci

První jmenovanou skupinu legionářských kronik, tedy tituly, vydané v rámci první „vlny“, v ilustračním výběru reprezentuje kronika 7. střeleckého pluku⁸⁹. Titul, jehož vydání bylo původně plánováno k pětiletému výročí založení pluku (28. 5. 1917, resp. 1922), nakonec vyšel s dvouletým zpožděním nákladem Památníku Odboje. Typografický titulní list, doplněný o dvě typografické ozdůbky v podobě linek, je vysázen třemi písmovými stupni. Po titulním listu následuje dvoustrana s fotografiemi plukovního praporu, předcházející autorově předmluvě, datované k 8. březnu 1923. Zde V. Ivičič seznamuje čtenáře s motivací k sestavení plukovní historie, s výchozími prameny i pojetím zpracování plukovní historie, kdy z důvodů rozsahových i pramenných (část potřebných archivních fondů neprošla příslušným zpracováním a zpřístupněním) upouští od podrobných operačních dějin na úrovni nižších organizačních celků a věnuje se obecnějším dějinám a každodennosti („obecným poměrům“). Pozoruhodná je předposlední část předmluvy, v níž autor poukazuje na možné negativní přijetí širší veřejností i vojenskými kruhy, doslova: „Nevím, dostane-li se knize všude dobrého přijetí, neboť nezastavil jsem se před žádným, i mně, jako příslušníkovi pluku, nepříjemným faktem. Pokud jsem měl prameny po ruce, uvádím z nich celý a nezkreslený život všech příslušníků, jich stinné i dobré stránky. Nestydíme se za pravdu před veřejností a neobávejme se jejího soudu.“ Současně se jedná o částečnou apologetiku vydání ne zcela kompletního díla, kdy byla jeho výsledná podoba podřízena časovému rámci, a o předem obranný postoj vůči možným negativním ohlasům ze strany literární i společenské kritiky; ve světle již zmíněných emotivních recenzí Remarqueovy prvotiny či Medkových děl je tato reakce pochopitelná.

⁸⁹ IVIČIČ, V. *Tatraci: dějiny 7. střeleckého tatarského pluku od jeho založení do návratu do vlasti*. Praha: Nákladem Památníku odboje, 1924.

Titul následně čtenáře seznamuje s historií pluku od založení po repatriaci stylem nesoucím znaky memoáristiky a místy i reportáže. Text doplňuje celkem 63 fotografických příloh, často vsazených do textového zrcadla strany. V některých případech působí poněkud rušivě prosvítající reliéf textové sazby z rubové strany fotografie. Fotografickou přílohu doplňuje 17 map a plánů, seznam ztrát, stručná kapitola o vojenských hrobech příslušníků pluku a poznámkový aparát. Sazba textu je prosta marginálií, záhlaví či zápatí, jednotlivé kapitoly jsou uvozeny vyšším stupněm textového písma. Podkapitoly jsou značeny typografickou ozdůvkou v podobě šesticípé hvězdy. Poloplátěná vazba s pokryvem ze škrabového papíru je pozdější převazbou; původní, měkká vazba, nese pravděpodobně linorytovou kompozici, jejíž dominantou je neatribuovaný poloportrét příslušníka pluku. Tisk zajistila, jako u většiny dalších knih, vydaných Památníkem Osvobození, tiskárna J. Strojil v Přerově.

8.2 *Hanáci v revoluci*

Druhou, podrobněji popsanou kronikou je titul Adolfa Kubíčka *Hanáci v revoluci: kronika 6. čsl. střeleckého pluku hanáckého*⁹⁰. Rokem vydání (1928) plní dvojí výřiční funkci: jednak se jedná o titul z řady k výročí vzniku samostatného státu, druhak byl vydán k desetiletému výročí prvního nasazení pluku v bitvě u Bachmače (8.-13. března 1918). Ač v mnoha základních ohledech analogický s již představenou kronikou 7. střeleckého pluku („Tatraci“), čtyřletý odstup se promítl do kvality zpracování obsahového i formálního. Typografický titulní list užívá barevného vyznačovacího písma pro hlavní název knihy a typografické ozdůbky v podobě vodorovné linky s ornamentálním středem. Po titulním listu následuje dedikace padlým legionářům a stylizovaný linoryt pamětního plamene. Předmluvě předchází obsáhlý seznam ztrát.

Předmluva, osvětlující čtenáři autorovy důvody pro zpracování plukovní historie, reflektuje změnu pohledu veřejnosti na čsl. legie, přesněji již zřejmý konec etapy nekritické glorifikace: „I kronika má při tom svůj účel. Bratřím ožíví vzpomínky na velikou dobu, kdy bojovali za svobodu svého národa, „jak zákony kázaly jim“; veřejnosti, jejíž láska k legiím dávno vyprchala, ano změnila se i v nenávisť, ukáže nové epizody zahraničního odboje, aby

90 KUBÍČEK, Adolf. *Hanáci v revoluci: kronika 6. čsl. střeleckého pluku Hanáckého*. Olomouc: Metoděj Lužný, 1928

mohla souditi spravedlivěji o těch, kdož na svých bedrech nesli jeho tíži“. Předmluva pokračuje definicí záměru popsat dějiny pluku sice na základě archivních pramenů, nicméně typickou záživnější formou na pomezí memoáristiky, reportáže a beletrie („...vyličiti věci tak, jak byly viděny a chápány prostým, neinformovaným vojákem. Ne pouze dokumenty a jejich mrtvá mluva...“). Cíl podat látku přístupnější formou se ovšem nutně neodrazil na hloubce zpracování tématu. Text je doplněn fotografickou přílohou a čtyřmi litografickými mapami. Typografická úprava je shodně s předchozím příkladem jednoduchá, až strohá, prostá záhlaví.

Pozoruhodný je především knižní dekor, zastoupený cyklem sedmi linorytových iniciál. Jejich rytcem a s nejvyšší pravděpodobností i autorem je olomoucký tiskař a grafik Bohumil Valihrach (1884-1937). Užití původního cyklu iniciál je v rámci československých plukovních kronik ojedinělým úkazem. Ruku v ruce s dekorem jde i obálka, navržená akademickým malířem (žákem mj. Jana Preislera a Antonína Slavíčka) Otou Matouškem, bývalým členem 6. střeleckého pluku. Knize, vydané nákladem knihkupce Metoděje Lužného (též byvším příslušníkem pluku), se i přes nadprůměrně kvalitní estetickou i redakční úpravu (krom poznámkového aparátu jsou přítomna i errata) nevyhnuly obvyklé neduhy, jimiž trpěla většina ostatních výročních publikací, sice nekompletnost a přiznaná uspěchanost. Nutno podotknout, že zpracování relativně krátké (včetně repatriace tříleté) historie pluku na 354 stranách je i přes zmíněné skutečnosti podrobnější, než u *Tatranců*. Na poměry legionářských plukovních kronik nadprůměrnou grafickou úpravu můžeme přičítat především množství výtvarníků v řadách legionářské komunity, v tomto případě přímo bývalému příslušníkovi; úprava zde neměla ambice překročit meze žánru typické. Zřetelný je také časový odstup, během něhož byly zpřístupněny širší a podrobněji zpracované prameny k čsl. legiím.

8.3 5. střelecký pluk T. G. Masaryka

Poslední jmenovanou skupinu tvoří kroniky, jejichž vydání nebylo uspišeno záměrem publikovat k výročí, ale naopak byl tvůrčí, redakční a nakladatelský proces dokončen bez vnějších vlivů. Příkladem titulu, který záměr pojmout a kodifikovat události s důrazem na objektivitu a dokumentární ráz upřednostňuje před symbolickým vydáním k určitému datu, je kronika 5. pluku 5. československý střelecký pluk „Pražský“ T. G. Masaryka v boji za svobodu vlasti 1917-1920⁹¹. monografie se od předchozích příkladů liší již větším, kvartovým

91 KRŮŽ, Karel, VANĚK, Otakar. 5. československý střelecký pluk T. G. Masaryka v boji za svobodu vlasti 1917-1920. Praha: [vl. n.], 1934.

formátem, minimalistickou úpravou obálky a plátěnou vazbou. Obálka samotná je pokryta olivově zeleným plátnem, evokujícím vojenský stejnokroj (ač se barva pokryvu od stejnokroje liší), titulem v barvě mosazi a v levé části svislou, trojpruhou červenobílou stuhou. Ta je v horní části překryta číslovkou 5 v poli tvaru plukovní rukávové nášivky, v dolní třetině pak šikmo protnuta bikolorou se stříbrně zabarveným reliéfem tehdejšího československého státního znaku.

Titulní list je až na dominantu v podobě plukovní nášivky typografický. Předmluva je na rozdíl od předchozích dvou představených titulů z pera nikoli autorova, ale Rudolfa Medka, tehdejšího vedoucího Památníku odboje. Nezabývá se dílčími tématy autorské motivace či apologetiky pohledu na plukovní dějiny, ale s větším odstupem se snaží nahlédnout světovou válku jako celek a dějinný proces, kde se očekávatelně nevyhne vlastenecké dikci, nesklouzává však k patosu. Zmíněna je metodika zpracování použitých pramenů a záměr objektivity zpracování. Titul je zpracován ve značně dokumentárnějším, profesionálnějším rázu, než jeho předchůdci, o čemž svědčí přísná chronologie zpracovávané látky, odklon od takřka beletristického stylu ke stylu odbornému. Text doplňuje nezvykle obsáhlá fotografická příloha, čítající 159 fotografií. Uveden je i nezbytný seznam ztrát spolu s popisem příslušných vojenských hřbitovů. Shodně s ostatními představenými kronikami absentují marginálie i záhlaví. Titul jako celek se drží stroze utilitární linie, jak obsahově, tak formálně. Rok vydání (1934) se tak projevil na souhře obsahu a formy, kdy opadnutí prvotního, emotivního nadšení, spojeného s nutkavou potřebou zaznamenat a sdělit, která nevyhnutelně vedla ke kompromisům, ustoupila střízlivější, nicméně důsledné variantě podrobně zpracované monografie s jasnou představou o výsledku. Na dostupnosti výchozích pramenů, a tedy i možnostech jejich čerpání při práci autorově, se viditelně podepsal vliv Památníku osvobození jako již plně funkční archivní instituce. Kronika 5. pluku tak představuje v rámci vydaného penza příklad finální podoby legionářských plukovních kronik, jak formou, tak obsahem i institucionálním a personálním zázemím. Další evoluce žánru byla přerušena mnichovskou krizí, nicméně lze předpokládat, že typově takovýto titul by byl přinejmenším východiskem pro chystané publikace ku dvacátému výročí 28. října.

9. Československé plukovní kroniky ve vztahu k legionářské literatuře a legionářskému kultu

Plukovní kroniky zaujímají v krajině meziválečné československé literatury pozoruhodné místo. Literární žánr, který je na první pohled bytostně spjatý s legionářskou literaturou, a tím pádem s jejími nejen memoáristickými, ale i kodifikačními a didaktickými ambicemi, se s ní ze své podstaty v mnoha ohledech rozchází, vyčleňuje. To je dáno v první řadě osobu autora, kdy na rozdíl od svědka popisovaných událostí, jak tomu je u prozaické, dramatické a básnické tvorby, je autorem aktivní člen vojska, dále pak nároky na přesnost zachycení daných událostí. Podstatnou roli také hraje i cílová skupina čtenářů, kdy na rozdíl od široké veřejnosti se zájmem na daném tématu v kontextu společenském a politickém, v případě plukovní kroniky tvoří tuto skupinu především jeho aktivní a bývalí příslušníci, tedy skupina čtenářů v podstatě invertovaná.

Určení plukovní historie především jeho veteránům a jejich nejbližšímu okolí je jedním ze styčných bodů plukovních kronik československé provenience s plukovními kronikami z období rakousko-uherské monarchie. Poněkud paradoxní skutečností je, že v rámci podání svědectví o průběhu boje za národní osvobození z rakouského vlivu tak plukovní kroniky činí metodou, která se nápadně podobá metodě rakouské. Tato návaznost je však vzhledem velmi krátkému časovému úseku mezi pádem monarchie a vznikem prvních plukovních kronik pochopitelná, neboť změna státního zřízení je proveditelná mnohem rychleji, než změny v kulturních návycích, nejen s ohledem na písemnou kulturu. Po rakouských kronikách přejímají její československé nástupkyně také roli komemorační, kodifikační a glorifikační, zasazené však do nového kontextu a tím pádem tak i s odlišně položeným těžištěm zájmu. Dějiny legionářských pluků svorně navazují ve funkci volné edice pramene, díky jejich aparátu personálií a soupisem výchozího archivního a písemného materiálu, nicméně tak nečiní s takovou důsledností. Nutno dodat, že ovšem nevycházely z již etablovaného systému vojenských archivů, a zaznamenávaly nepoměrně kratší časový úsek několika let první světové války, oproti několika staletím v případě kronik rakouských. Kratší časové penzum na druhou stranu poskytlo prostor pro hlubší zpracování tématu, který byl ne vždy využit, i pro větší volnost v oblasti stylistiky.

Dalším podstatným rozdílem byla angažovanost státu ve vzniku plukovních kronik. Na rozdíl od Rakouska-uherska, kdy byly plukovní kroniky po roce 1866 výslovně státem

podpořeny ideově i materiálně, zůstaly kroniky československé stranou státního protěžování par excellence. Stejně tak zůstaly stranou zájmu předních nakladatelských domů a těch mj. knižních grafiků, kteří neměli osobní vztah k československým legiím. Tento stav, kdy plukovní kroniky legionářů existovaly v jistém „šedém území“, je dán kromě řady jiných faktorů i českým, potažmo československým postojem k militarismu, a tedy i militarismu, kdy veřejnost, především laická, pozitivně reflektovala literární i jiné aktivity, související s osamostatněním, nicméně nepopíratelný podíl vojenské složky na tomto stavu byl na podvědomé úrovni vnímám spíše vlažně, až mírně odtažitě.

V rámci mýtu, vznikuvšího okolo legií, pak kroniky měly potenciál plnit obdobnou roli, jaká byla přisouzena památníku na vrchu Vítkova – roli památníku, výkladní skříně, čímž by plně navázaly na tradici rakouskou. Během dvou dekád první republiky se tak nestalo dost možná díky přetrvávající komunitní uzavřenosti legií a legionářů, kde, ačkoli byli tito začleněni buď do správní struktury československé armády, nebo vojenské prostředí opustili a začali působit v civilní sféře, vazby a pocit sounáležitosti přetrvával. Dalším faktorem, který se na této skutečnosti podepsal, je fakt, že přední výtvarníci se v tématu národního odboje i legií angažovali, nicméně plukovní kroniky tvořily natolik vnitřní či marginální skupinu, že zůstaly stranou jejich tvůrčích aktivit. Roli literárního pantheonu tak nemůže plnit literatura, která stojí stranou zájmu předních výtvarníků a typografů, navíc vycházející v poměrně nízkých nákladech pro specifickou a relativně uzavřenou skupinu čtenářů.

Tyto faktory byly předními vlivy, které určily specifické místo plukovních kronik v rámci legionářské literatury. V rámci značné rozrůzněnosti především beletristických memoárových děl tvořily unikátní složku, která byla s tématem bytostně spjatá, interpretovala jej odborně a především autorizovaně – at' spolehlivost uvedených informací garantoval autor, pluk, či spolupracující Památník odboje či Památník osvobození. Z celku legionářské literatury se těmito aspekty současně vyčleňovala, neboť funkce estetická zde byla od počátku podřízena roli dokumentární a didaktické. Shodně lze identifikovat glorifikační tendence jak u kronik, tak u řady titulů beletristických. Svým způsobem tak plukovní kroniky jakýsi „pantheon“ přeci jen tvoří, byť nemá charakter jednotného díla, ale je roztržštěn mezi jednotlivé pluky, a zůstává tak do určité míry v zárodečné fázi. Otázkou zůstává, jak by vypadal vývoj tohoto žánru dále, kdyby nebyl násilně přerušen mnichovskou krizí a následnými temnými lety okupace a totalit.

10. Závěr

Legionářské plukovní kroniky tvoří unikátní podmnnožinu meziválečné československé legionářské literatury. Jedná se o monografické zpracování dějin konkrétní jednotky jejím veteránem či současným členem, mapující její činnost od vzniku po repatriaci ve dvacátých letech. Jako literární žánr stály kroniky stranou pozornosti hlavního proudu čtenářského zájmu, ale i zájmu uměleckého a kritického. Žánr neměl ambice být průkopníkem na poli ilustračním, vazebném ani typografickém; jeho primární účel ležel v kodifikaci a sekundárně glorifikaci plukovních dějin a jejich podílu na vzniku samostatného československého státu. Vznik plukovních kronik byl úzce spjat s vojenským archivnictvím, především s Památníkem odboje a jeho následníkem Památníkem osvobození jako institucemi, evidujícími ve svých fondech archiválie čsl. legií, výchozí pro práci autora. Památník odboje i Památník osvobození byly zásadní instituce nejen díky jejich funkci informačního zdroje, ale i v rámci okruhu jejich pracovníků, kdy jako v jednom z mála případů se pracovníci PO podíleli na vzniku některých plukovních kronik po jejich výtvarné stránce návrhem obálka několika ilustracemi. Opomenout nelze ani neoficiální lektorskou roli obou institucí, stejně jako jejich nakladatelskou činnost, což byla záležitost spíše Památníku odboje.

Jejich východisko v rakouských plukovních kronikách je nasnadě v rámci lokální kulturní kontinuity, a nasvědčuje jí i vnitřní členění těchto titulů, kdy kromě chronologického líčení válečných dějů obsahují soupisy ztrát, významných a hrdinských činů. Role legionářských kronik je od rakouských *Regimentsgeschichten* odlišná jednak ve zpracovávaném časovém úseku, ale i v roli tvorby státem budovaného historického narativu. Ideově se čsl. kroniky těšily značné podoře, která se však neprojevila přímým dohledem nad jejich výlednou podobou, a státní vliv měl podobu spíše nepřímého vlivu státních institucí, zejména pak památníku osvobození. Styčné plochy lze naopak nalézt v jejich kodifikační roli a stanovení pozitivního příkladu nejen vojákům, ale i zainteresované veřejnosti. Tato role nabyla na aktuálnosti v rámci branné propagandy, kdy v období zhoršující se mezinárodní situace v letech 1937 a 1938 můžeme pozorovat zvýšenou ediční aktivitu.

Nadmíru pozoruhodná je pozice leg. plukovních kronik v rámci osvobozenécké legendy, kdy sice tvoří součást hrdinského mýtu par excellence, nicméně nesklouzávají k militantní glorifikaci, jak se stalo především v Německu a Rakousku. Úzká čtenářská skupina

i pozice na okraji čtenářského i badatelského zájmu této literatury přetrvává dodnes, o čemž svědčí i minimální zpracování plukovních kronik – nezávisle na provenienci – jak jako pramene k historické práci, tak i z pohledu knižní kultury. To se projevilo mj. neexistencí autorizovaných soupisů plukovních kronik, jak v případě rakouských, tak československých.

11. Seznam citovaných zdrojů:

Monografie:

CARL, Horst a Ute PLANERT. *Militärisehe Erinnerungskulturen vom 14. bis zum 19. Jahrhundert: Träger - Medien - Deutungskonkurrenzen*. Göttingen: V & R Press, 2012. ISBN 978-3-89971-995-6.

KAPLICKÝ, Václav, KUČERA, Martin (ed.). *Hrst vzpomínek z dospělosti*. Praha: Národní archiv, 2010. ISBN 978-80-86712-84-0.

FIC, Victor M. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1405-5.

SLOOS, Louis Ph., ed. *Warfare and the age of printing: catalogue of early printed books from before 1801 in dutch military collections with analytical bibliographic descriptions of 10,000 works*. Leiden: Brill, 2008. 4 sv. (663, 503, 759, 78 s.). ISBN 978-90-04-17241-8.

THUNING-NITTNER, Gerburg. *Die tschechoslowakische Legion in Russland: ihre Geschichte und Bedeutung bei der Entstehung der 1. Tschechoslowakischen Republik*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 1970.

ULRICH, Bernd, ZIEMANN, Benjamin. *Der Krieg im Frieden: die umkämpfte Erinnerung an den ersten Weltkrieg*. Frankfurt: Fischer, 1997.

WREDE, Alphons Freiherr von. *Geschichte der K. und K. Wehrmacht: Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*. Wien: L. W. Seidel, 1898.

ZIELSDORF, Frank. *Militärisehe Erinnerungskulturen in Preußen im 18. Jahrhundert: Akteure, Medien, Dynamiken*. Göttingen: V&R unipress, 2016. ISBN 978-3-8471-0496-4.

Články z periodik:

GALANDAUER, Jan. *O struktuře české historické paměti : zamyšlení nad vzpomínkou českého vojáka a zajatce*. Historie a vojenství. 1996, roč. 45, č. 1, s. 132–136.

STRAKA, Karel. *Památník osvobození (1929-1939) a jeho předchůdci*. In: Historie a vojenství 3/2009 (roč. 58), s. 32-63.

Příspěvky ve sborníku:

DĚTÁKOVÁ, Zuzana. *Vlast na kolečkách. (Poznámky k české legionářské literatuře)*. Dětáková, Zuzana. In: *Docela i sborník. Jiřímu Brabcovi k narozeninám*. Praha : Karolinum, 2004 s. 76-92. ISBN 80-246-0929-0.

JIRÁNEK, Tomáš. *Přijetí prvního překladu Remarqueova románu Na západní frontě klid v Československu*. In: BLÜMLOVÁ, Dagmar. *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí: prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918-1929)*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2009, s. 337-344. ISBN 978-80-904446-0-7.

KUČERA, Martin. *K zrodu, rozvoji a skonu legionářské literatury*. In: SCHREIBEROVÁ, Jarmila. *Legie a Múzy: K historii československých zahraničních vojsk v letech 1914-1920*. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 15-38. ISBN 978-80-85085-85-3. ISSN 0231-5904.

VÁCHA, Dalibor. *Výstavba moderního československého mýtu: Legionáři a legionářská literatura jako jeden z jeho základních kamenů*. In: BLÜMLOVÁ, Dagmar. *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí: prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918-1929)*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2009, s. 357-378. ISBN 978-80-904446-0-7.

VEBER, Václav. *O československých legiích a potřebě tradice*. In: VEBER, Václav, ed. *Československé legie v Rusku: sborník příspěvků z kolokvia 9.5.2001 v Praze*. 1. vyd.

Praha: Národní knihovna ČR - Slovanská knihovna, 2003. 153 s. Publikace Slovanské knihovny. ISBN 80-7050-412-9.

Akademické diplomové práce:

PLUMBERGER, Angelika. *Die Darstellung und Funktionalisierung des Ersten Weltkriegs in der österreichischen Literatur der Zwischenkriegszeit am Beispiel Bodo Kaltenboecks Armee im Schatten. Die Tragödie eines Reiches (1932)*. Wien, 2013. Diplomová práce. Universität Wien. Vedoucí práce Univ.-Prof. Mag. Dr. Johann Sonnleitner.

Akademické disertační práce:

VÁCHA, Dalibor. *Život v legiích: Českoslovenští dobrovolci na Rusi 1914-1918*. České Budějovice, 2011. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav Filozofické fakulty. Vedoucí práce Doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

Československé plukovní kroniky

BOHÁČ, Jaroslav. *Kronika československé legie ve Francii: kniha první, Rota Nazdar*. Praha: Naše zálaha, 1938.

Deset let praporu Pěšího pluku č. 1 Mistra Jana Husi. Č. Budějovice: Pěší pluk č. 1 Mistra Jana Husi, 1924. 47 s.

FRYČEK, Václav. *Pluk Doss' Alto*. Praha: nákladem Památníku odboje, 1926.

IVIČIČ, V. *7. tatranský pěší pluk (jeho stručné dějiny)*. Nitra: Nákladem vlastním, 1932.

IVIČIČ, V. *Tatraci: dějiny 7. střeleckého tatranského pluku od jeho založení do návratu do vlasti*. Praha: Nákladem Památníku odboje, 1924.

KADLEC, Richard. *Stručné dějiny pěšího pluku 21 Maršála Foche*. [Čáslav]: Vydalo voj. Zátiší p. pl. 21 Maršála Foche, 1937.

KAVENA, Karel. *Dějiny dělostřeleckého pluku 1 Jana Žižky z Trocnova v ruské revoluci a ve vlasti*. Praha: Výbor oslav 20letého trvání dělostřeleckého pluku 1, 1937.

Kronika 2. Československého pěšího pluku Jiřího z Poděbrad 1916-1920. [Praha]: Péčí Památníku odboje, nákladem pluku, 1926.

Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916-1920. Praha: Péčí Památníku odboje, nákladem pluku, 1927.

KŘÍŽ, Karel, VANĚK, Otakar. *5. československý střelecký pluk „Pražský“ T. G. Masaryka v boji za svobodu vlasti 1917-1920*. Praha: Péčí Památníku osvobození, 1934.

KUBÍČEK, Adolf. *Hanáci v revoluci: kronika 6. čsl. střeleckého pluku „Hanáckého“*. Olomouc: Metoděj Lužný, 1928.

Pamětní kniha 1. střeleckého pluku Jana Husi. Praha: Památník odboje, 1920. 80 s. Knihovna památníku odboje; Č. 7.

Pamětní kniha 1. střeleckého pluku Mistra Jana Husi. Praha: Památník odboje, 1920.
Pěší pluk 22. Argonský: vznik a události. Jičín: [vl. n.], 1936.

PLESKÝ, Metoděj. *Dějiny 4. střeleckého pluku Prokopa Velikého 1917-1920*. Turnov: Nákladem vlastním, 1927.

PRÁŠEK, Vojtěch. *Česká družina (psáno k 20. výročí jejího založení)*. Praha: Československý legionář, 1934.

PRÁŠEK, Vojtěch. *Historie 12. čs. střel. pluku „M. R. Štefánika“*. Praha: Nákladem Československého legionáře, 1938.

PRAŠEK, Vojtěch. *Pěší pluk 11 Františka Palackého*. Praha: Nákladem Československého legionáře, 1938.

PRAŽSKÝ, Ferdinand. *Dějiny pěšího pluku 10 Jana Sladkého Koziny*. Brno : Pěší pluk č. 10 Jana Sladkého Koziny, 1927.

PRAŽSKÝ, Ferdinand. *Z dějin pěšího pluku 10 Jana Sladkého Koziny: k 10. výročí založení pluku*. Brno : Pěší pluk č. 10 Jana Sladkého Koziny, 1927.

Stručné dějiny pěšího pluku 31 „Arco“. Jihlava: Vojenské zátiší pěš. pluku 31 Arco, 1934.

Stručné dějiny pěšího pluku 4 Prokopa Velikého. Hradec Králové: Nákladem voj. Zátiší pěš. pl. 4 P.V. - Novina, [s.a.]

ŠINDELÁŘ, Jan. *Činnost 28. čs. Pěšího pluku v osvobozené vlasti*. Praha: Českosl. Voj. Zeměpisný ústav, 1920.

ŠMÍD, Jaroslav Mikuláš. *I. dělostřelecké brigáda „Jana Žižky“ na Ukrajině*. Praha: Naše záloha, 1937.

ŠTEIDLER, František. *Pěší pluk 9 Karla Havlíčka borovského: legionářské údobí plukovních dějin 1915-1920*. Praha: Nakladatelství Naše záloha, 1937.

TRENKLER, Karel. *Válečné děje 21. pplk. Čáslavského 1914-1919*. Praha: nákladem čas. Kamarádství, 1936.

TŮMA, Bohumil. *Stručné dějiny pěšího pluku 33 „Doss' Alto“*. Cheb: Pěší pluk 33 „Doss' Alto“, 1931.

VEJNAR, Jindřich. *Úderný prapor: Kronika prvního úderného praporu „Sibiřských legií“*. Praha: Nákladem Hraničářského praporu č. 6 Sibiřských úderníků, Orbis, 1930.

VLÁČIL, František. *Slezský pluk: stručná kronika 8. čs. střeleckého pluku*. Místek: nákladem ppl. 8. Slezského, 1933.

Staré tisky a rukopisy:

Geschichte und Bildliche Vorstellung der Regimenter des Erzhauses Oesterreich. [S.l.] : [s.n.], [1796] Wien :. [367] s. : 166 barev. obr., 25 tb.

Geschichte der k.k. Österreichischen Regimenter, Corps, Bataillons und anderen Militär-Branchen.. Erster Band. Wien : Graeffner, 1800. xx, 474 s., [1] l. obr. příl. : barev. Obr.

Geschichte des kais. königl. Kriegsvölker. Zweyten Bandes Zweyte Abteilung. [S.l.] : [s.n.], [1801?] [S.l.] :. 250-275, [4] s.

SEYFAHRT, Johannes Friedrich. *Kurzgefassetete Geschichte aller Kaiserlichen Koeniglichen Regimenter zu Pferde und zu Fuß, welche bis auf das Jahr 1769 fortgesetzt.* [S.l.] : [s.n.], 1769 Frankfurt Leipzig :. 133, [11] s.

Theatrum Europaeum, oder außführliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Frankfurt am Main : Meriansche Verlagshaus, 1635-1738. 21 sv. Dostupné z: http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/dda/urn/urn_uba000200-uba000399/uba000236-uba000256/

Online dostupné zdroje:

HOCHEDLINGER, Michael. *Kleine Quellenkunde zur österreichischen Militärgeschichte 1800-1914* [online]. Wien: Österreichischer Staatsarchiv, 2009 [cit. 2017-04-19]. Dostupné z: <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=35385>

PAUSER, Josef, Martin SCHEUTZ a THOMAS WINKELBAUER (HR.). *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert): ein exemplarisches Handbuch.* Wien: R. Oldenbourg, 2004 [cit. 2017-04-20]. ISBN 3702904778. Dostupné z: https://homepage.univie.ac.at/josef.pauser/html/Quellenkunde_0001_0008.pdf

Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung: Ergänzungband 44* [online]. Wien: R. Oldenbourg

Verlag, 2004, s. 192-181 [cit. 2017-04-19]. ISBN 3-7029-0477-8. Dostupné z:
<http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=29255>

ZACH, Aleš. Slovník českých nakladatelství [online]. 2008. [cit. 2017-04-19]. Dostupné z
www <http://www.slovník-nakladatelství.cz>.

Seznam zkratek:

MNO – Ministerstvo národní obrany

VÚV – Vědecký ústav vojenský

PO – Památník odboje, od r. 1929 Památník osvobození

K.K. - Kaiserlich-Königliche (čs. C. K.)

K. u K. - Kaiserlich- und Königliche (čs. C. a K.)

C.K. - Císařský-Královský

ČSOL – Československá obec legionářská

IR – Infanterie-Regiment, čes. Pěší pluk

pplk. - pěší pluk

VHA – Vojenský historický archiv

VÚA – Vojenský ústřední archiv